

THEOSOFIA

Jaargang 104 nummer 2, april 2004
Tweemaandelijks tijdschrift van de
Theosofische Vereniging in Nederland
ISSN 0040-5868

Redactie:

Anne Myrthe Iken (hoofddred.),
Els Rijnaker (secretaris),
Richard van Dijk,
Elly Kooijman
Elisabeth Raven

Secretariaat redactie:

Tolstraat 154,
1074 VM Amsterdam

Abonnementen: €16 per jaar
(Nederland en België).
Losse nummers: €3.

Zetwerk: Willy Evelein
Druk: AD-Druk bv / Zeist
Omslag ontwerp:
Richard van Dijk

© 2004

Theosofische Vereniging in
Nederland / Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, foto-
kopie, microfilm, of op andere wijze,
zonder voorafgaande toestemming van
de uitgever.

Inhoud

In de wereld, maar niet ván de wereld zijn Radha Burnier	55
Ons werk – een aantal relevante aspecten Surendra Narayan	58
Een unieke spirituele erfenis Mary Anderson	61
Valentinus, Blavatsky en het Evangelie der Waarheid Henk Spierenburg	69
Wat het betekent om theosoof te zijn C.R.N. Swamy	77
De betekenis van devotie Bhupendra R. Vora	80
Vragen en antwoorden	84
Boek & periodiek	90
Verenigingsnieuws	93
Adressen Theosofische Vereniging	96

De Theosofische Vereniging is niet verantwoordelijk voor
enigerlei mening in dit tijdschrift tot uiting gebracht tenzij
vervat in een officieel document.

The Theosophical Society

De Theosophical Society (waarvan de Theosofische Vereniging in Nederland de Nederlandse afdeling is) is op 17 november 1875 te New York opgericht door H.P. Blavatsky, H.S. Olcott en anderen. Zij heeft haar internationale hoofdkwartier te Adyar, Chennai, India en 49 afdelingen over de gehele wereld.

De Theosophical Society bestaat uit studenten die bij eender welke religie aangesloten kunnen zijn of bij geen enkele. De leden hebben met elkaar gemeen dat ze de drie doeleinden van de vereniging (zie achterkant omslag) onderschrijven, dat ze religieuze tegenstellingen willen oplossen, dat ze mensen van goede wil bijeen willen brengen ongeacht hun religieuze overtuiging en dat zij religieuze waarheden willen bestuderen en de resultaten van die studie met anderen willen delen. Zij zijn niet door een gemeenschappelijk geloof met elkaar verbonden, maar door het gezamenlijk zoeken en streven naar Waarheid. Zij zijn van mening dat Waarheid gevonden kan worden door studie, door reflectie, door zuiverheid van leven en door toegewijd te zijn aan hoge idealen. Zij zien de Waarheid als dat wat de moeite waard is om naar te streven, niet als een dogma opgelegd door een autoriteit. Zij vinden dat een overtuiging het resultaat zou moeten zijn van individuele studie of intuïtie, en niet daaraan vooraf zou moeten gaan, en gebaseerd zou moeten zijn op kennis, niet op aanname. Zij zijn tolerant jegens allen, ook jegens hen die intolerant zijn, niet als een voorrecht om te verlenen, maar omdat ze dat als hun plicht beschouwen. Zij trachten onwetendheid weg te nemen in plaats van deze af te straffen. Zij zien elke religie als een uitdrukking van de Goddelijke Wijsheid. Zij geven er de voorkeur aan religies te bestuderen in plaats van deze te veroordelen, om Goddelijke Wijsheid in praktijk te brengen in plaats van mensen ertoe te bekeren. Zoals Waarheid het doel is, is Vrede het wachtwoord.

Theosofie is de belichaming van waarheden die aan de basis liggen van elke religie en waarop geen enkele godsdienst het alleenrecht kan doen gelden. Theosofie biedt een filosofie die het leven begrijpelijk maakt en die laat zien dat de evolutie geleid wordt door rechtvaardigheid en liefde. Zij geeft de dood haar juiste plek, als een steeds terugkerende gebeurtenis die de poort opent naar een voller en stralender bestaan in een leven dat geen einde heeft. Theosofie geeft de wereld de Wetenschap van de Geest terug, door de mens te leren de Geest te zien als zijn werkelijk zelf en zijn denkvermogen en het lichaam als de dienaren daarvan. Theosofie verheldert de geschriften en leringen van religies door hun verborgen betekenis te ontsluiten, en aldus de juistheid ervan aan het denkvermogen aan te tonen zoals de gegrondheid ervan altijd bewezen is in de ogen van de intuïtie.

Leden van de Theosofische Vereniging bestuderen deze waarheden en theosofen trachten ernaar te leven. Iedereen die bereid is te studeren, tolerant te zijn, naar het hoogste te streven en volhardend te werken is welkom als lid.
Het is aan elk lid zelf om een ware theosoof te worden.

In de wereld, maar niet ván de wereld zijn

– Radha Burnier

Veel mensen voelen zich moe als zij oud worden, niet alleen omdat een oud lichaam lastig is om mee om te gaan, maar omdat in de wereld zijn in feite een situatie is waarin men telkens opnieuw door dezelfde ronde van ervaringen en activiteiten gaat. Het leven in de wereld lijkt een tijdlang opwindend, maar op den duur verliest het zijn aantrekkelijkheid. Geld verdienen kan een uitdaging zijn, belangrijke posities verwerven kan verleidelijk zijn, maar er bestaat altijd een andere kant – geen van deze dingen vrijwaart iemand van ongelukkig zijn, onzekerheid of eenzaamheid. Wanneer ongelukkig zijn vermeden wordt in dit leven, kan het iemand toch nog teisteren in een ander leven. Daarom zijn er sinds onheuglijke tijden altijd mensen geweest die zich teruggetrokken hebben uit de wereld, nadat zij dit alles overdacht hadden. De tegenwoordige wereld met haar gewelddadigheid, spanningen en onzekerheden is nog moeilijker het hoofd te bieden.

Samenvatting van een openbare lezing op 30-12-2001 in Adyar.

Maar ook fysieke afzondering wordt steeds moeilijker. De menselijke aanwezigheid dringt door tot elke plek, door lawaai, vervuiling (men zegt dat de hellingen van de Everest vol liggen met afval) en natuurlijk op het onzichtbare niveau, door de chaos van het menselijk verstand. De wereld bezit zelfs de technologie om iemand die verstopt zit in een diepe grot, op te sporen. Er bestaat geen klooster, kluis of monnikenverblijf waar het wereldse denken niet aan het werk is. Mensen die in zulke instellingen gewoond hebben en daar zijn weggegaan hebben geschreven over de jaloezie, de kinderachtigheden en de persoonlijke zwakheden die de boventoon voeren in religieuze instellingen.

De Opperpriester van Sringeri zegt: ‘mensen denken dat zij naar het woud moeten om *tapas* (boete) te doen. Dat is niet zo.’ Hij leert dat *tapas* thuis beoefend kan worden in lichaam, spreken en denken. *Tapas* betekent letterlijk ‘opbranden’, dat wil zeggen, het denkvermogen, gevuld met de vele elementen die het werelds maken, volkomen zuiveren. En wanneer die elementen opgebrand zijn, is het denken los van het wereldse, ook al functioneert het lichaam er nog in. Volgens het advies van deze Opperpriester bestaat het

doen van lichamelijke boete uit het leven van een leven van eerbied, zuiverheid, oprechtheid, kuisheid en onschuld. Verbaal *tapas* betekent woorden spreken die niet kwetsen, die waar zijn, aangenaam en helpend en die studie bevorderen die leidt tot zelfkennis. De boetedoening van het denken vindt plaats door vriendelijkheid, stilte, zelfbeheersing en zuivere gevoelens. Dit alles kan overal beoefend worden, niet noodzakelijkerwijs in een woud, een woestijn of een klooster. In feite zijn het relaties die de echte toetssteen vormen van iemands spirituele kracht.

Maar religie in het algemeen zegt dat het spirituele leven weggeleid moet worden van de drukke wereld. Dit heeft een neiging geschapen onder de mensen om het dagelijks leven te scheiden van het spirituele leven, met als resultaat dat de beslommeringen van het dagelijks leven de neiging om het spirituele pad te volgen, hebben onderdrukt.

Niet van de wereld zijn houdt in dat er innerlijke vrede moet zijn.

Laten we proberen te begrijpen wat het echt betekent om in de wereld te zijn. Fysiek zijn we hier en we kunnen vast en zeker geen zelfdoding plegen. Van de wereld zijn is een psychologisch feit en het is grotendeels gecentreerd in de drang tot strijden. Wij spreken hier niet over de miljoenen die strijden om lichaam en ziel bijeen te houden, hetgeen noodzakelijk en normaal is in hun situatie. Maar er is een ander soort strijd waarin bijna iedereen verstrikt is – de strijd om iemand te zijn, om aandacht en affectie te krijgen en te behouden, zichzelf superieur te betonen jegens anderen, controle te hebben over vrouw, kinderen en vele anderen. Als wij in onszelf kijken, merken wij dat deze strijd zelfs doorgaat wanneer wereldse doelstellingen niet meer aantrekkelijk zijn. De strijd blijft bestaan om beter te worden, om de aandacht te krijgen van een goeroe of een groot man, om snel verlichting te bereiken. Het worstelend denkvermogen is

nog steeds een werelds denkvermogen, ook al richt het zich op spirituele doelen. Niet van de wereld zijn houdt in dat er innerlijke vrede moet zijn, geen strijd. Als er innerlijke conflicten bestaan, weerstand tegen uiterlijke omstandigheden, ideeën over hoe anderen zouden moeten zijn en wat zij aan zichzelf zouden moeten doen, enz. – wat allemaal deel uitmaakt van het worstelend denkvermogen – dan beïnvloedt dat de hele wereld en schept het overal conflicten. Dit lijkt misschien overdreven maar is het niet: het is als een harde wind die aanvankelijk een paar golfjes maakt op een watervlakte – een groot meer of de oceaan. Als hij doorgaat met waaien worden de kleine golven grote golven; het krijgt een grotere vaart en er ontstaan reuzengolven en brekers die zelfs grote schepen in gevaar brengen. De houding van strijden en ‘vooruit komen’ is de antithese van vrede. Aangezien de grote meerderheid der mensen geconditioneerd is te denken dat worstelen de enige manier is om te leven, blijft hun denkvermogen weerstand bieden en vechten tegen vele dingen. Dan worden menselijke ontmoetingen confronterend en laaien er conflicten op, binnen de gemeenschap, nationaal en internationaal.

Alleen een verandering in de harten van individuen kan vrede brengen in de maatschappij en wanneer er innerlijke vrede ontstaat, wordt het verstand helder en in staat tot het op de juiste manier omgaan met problemen. Op ‘t ogenblik zien wij eindeloze problemen van allerlei aard in de wereld. Omdat er geen helderheid bestaat in de hoofden van de mensen die proberen ze op te lossen, scheppen de oplossingen waartoe zij besluiten vaak nieuwe problemen. Bijvoorbeeld, men beseft nu dat veel chemicaliën, die gebruikt worden om insecten te doden, gewassen te bemesten enz., meer kwaad dan goed doen. Ook genetische manipulatie kan resulteren in oncontroleerbare situaties. Aan de andere kant, met helderheid in het denken die ontstaat door de futiliteit van worsteling te begrijpen, en door het kweken van een houding van geen weerstand bieden, kan men feiten waarnemen in zich-

zelf alsook buiten zichzelf, zonder vervorming. Dan vindt innerlijke transformatie vanzelf plaats. Het heldere verstand begint zonder een valse voorstelling van zaken de diepere aspecten van bestaan en waarheid, die dieper liggen, in te zien.

Terwijl dit gebeurt behoort iemand niet langer tot de wereld, ofschoon hij of zij toch in de wereld leeft en werkt. De Boeddha en de Christus transcendeerden

karma en verdriet omdat zij van binnen zuiver en vredig waren. Zelfs toen zij actief waren in de wereld en mensen onderwezen, werden zij niet beoedeld door de wereld, omdat zij er niets van opeisten. Zij gaven alleen hun liefde en wijsheid.

Uit: *Daily News Bulletin*
van de 126^e internationale conventie
Vertaling: A.M.I.

De werkelijke drijfveer van ons werk
is niet het verlangen van de persoonlijkheid
om het geestelijke te veroveren,
het is de drang die van binnenuit
door het Goddelijke wordt uitgeoefend
om zich via de werkingen van zijn voertuigen
met steeds grotere volmaaktheid uit te drukken.

Uit: Danielle Audoin,
Een benadering van Theosofie

Ons werk – een aantal relevante aspecten

– Surendra Narayan

Er wordt veel raad en advies gegeven in de leringen van de Groten in alle religies, en ook in de theosofische literatuur, over het belang van het werk in ons leven, over het soort werk en over de houding of geestesgesteldheid achter het werk wat we doen. Wanneer we goed opletten, merken we dat er feitelijk geen moment is zonder actie op het een of andere niveau van ons bewustzijn. Niemand kan zelfs maar een ogenblik actie-loos blijven.

Surendra Narayan was gedurende vele jaren internationaal vice-president van de TS.

Aangezien het ons hier gaat om het handelen of het werk dat gedaan moet worden door diegenen die trachten in de richting te gaan van meer goedheid in het leven, zou negatief of schadelijk handelen op elk terrein hier niet aan de orde moeten zijn en wij aanvaarden dit volkomen in theorie. Maar als wij niet oppassen, kunnen wij er soms later tot onze ontsteltenis achter komen dat wij, wellicht gedreven door de voorbijge en lelijke aangroeisels in onze voertuigen, verkeerde dingen gedaan hebben, onvriendelijke gevoelens en gedachten ten opzichte van anderen hebben laten ontstaan die hen kunnen schaden en ons ook. Constante waakzaamheid en aandacht wordt derhalve benadrukt door de Leraren, want de gedachten en emoties van iemand die het spirituele pad betreedt neigen ertoe sterker te worden, krachtiger, en kunnen veel meer kwaad doen dan die van gewone mensen.

Men heeft vastgesteld dat, waar helpend werk op alle verschillende niveaus aanbevolen is, er speciaal de nadruk gelegd wordt op werk dat ertoe bijdraagt dat er een dieper begrip van het leven ontwaakt, van de levensloop, het levensleed en het levensdoel. *Aan de voeten van de Meester* verwijst bijvoorbeeld naar Gods

plan van evolutie en verklaart dat wanneer iemand het eenmaal heeft ingezien en het echt begrijpt, dat hij dan niet anders kan dan eraan mee werken en zichzelf er één mee maken, omdat het zo glansrijk is, zo prachtig. Het boekje zegt verder dat arme mensen voeden goed, edel en nuttig werk is, maar dat het voeden van hun ziel edeler en nuttiger is. De nadruk ligt op transformatie van een mens, zijn aard, gedrag en kijk op het leven – van de ‘dier-mens’ tot een ‘menselijke mens’, die aldus begint te leven op een humane manier.

Een inspirerend stukje leiding is vervat in een brief van een Meester van Wijsheid aan Francesca Arundale, met het volgende advies: ‘zelfs als eenvoudig lid, veeleer als iemand met een functie, moet u leren dat u wel mag onderwijzen, spirituele kennis vergaren en kracht; dat het werk op u mag leunen en dat de treurende slachtoffers van onwetendheid van u kunnen leren wat de oorzaak en de remedie voor hun pijn is.’

Het zou echter onjuist zijn te denken dat diegenen die werken om ‘zielen te voeden’ onverschillig staan ten opzichte van het voeden van fysiek hongerende mensen of het verlichten van fysieke pijn en lijden, want naarmate het bewustzijn zuiverder wordt, groeit het in mededogen en kan het niet onverschillig blijven ten opzichte van lijden op de lagere levensniveaus. Dienstbaar werk op alle niveaus vloeit hier natuurlijkerwijze uit voort. Dit brengt ons op Annie Besant. Zij werkte voor menselijke regeneratie door middel van de Theosophical Society. Zij werkte ook voor maatschappelijke hervormingen, voor de ontwikkeling van vrouwen en kinderen en voor arbeidswelzijn; ook stichtte zij de Theosofische Orde van Dienst onder het motto: eenheid van allen die liefhebben in dienst van alles wat lijdt.

Laten wij niet vergeten dat werk ook onze plicht en verantwoordelijkheid jegens de familie inhoudt, als wij die hebben. In de bekende *Mahamangala Sutta* van de Boeddha, wordt onder de grootste zegeningen vermeld het steunen van vader en moeder en het koesteren van vrouw en kind. Ook in *De Stem van de Stilte* staat een

duidelijk advies: ‘wanneer u verteld wordt dat u om bevrijding te bereiken, uw moeder moet haten en uw zoon veronachtzamen; uw vader moet verloochenen en hem ‘gezinshoofd’ noemen; alle mededogen jegens mens en dier af moet zweren – zeg hun dan dat hun tong vals is.’

Het is vanzelfsprekend dat alle werk efficiënt moet gebeuren, naar beste weten en kunnen en met volledige aandacht. ‘Bedenk hoe u een karwei zou verrichten als u wist dat de Meester direct zou komen om het te inspecteren.’ Efficiëntie omvat ook volledige toewijding. Over kolonel Olcott schreef de Mahatma: ‘hij verzinkt zijn persoonlijkheid in zijn doelstelling, en besteedt geen aandacht aan gebrek aan comfort of persoonlijke belasting die hem onterecht ten deel valt.’ Toewijding aan werk hangt niet af van het niveau waarop het werk gedaan wordt of gedaan zou moeten worden. Men zegt dat toen George Arundale naar Annie Besant toekwam om haar zijn diensten aan te bieden voor het werk van de Theosophical Society, zij bezig was talloze brieven te schrijven en er postzegels op de enveloppen geplakt moesten worden. Dus vroeg zij hem meteen om postzegels te plakken, hetgeen hij respectvol deed. Want het organiseren van een bijeenkomst in een theosofische loge of elders, het opendoen van de deuren, het klaarzetten van de stoelen, ze misschien wel afstoffen, het aanzetten van de verwarming of de ventilatie en de microfoon, indien nodig, is net zo belangrijk als de taak van de spreker. Het kenmerk van een goede werker is niet de functie die men bekleedt. Wij kunnen denken aan het leven en het werk van mevrouw H.P. Blavatsky en C.W. Leadbeater in dit verband. En aan iemand die klaagde dat zijn of haar leven verspild werd door alleen maar gewoon, vervelend huishoudelijk werk te doen, schreef de Leraar: ‘wat is nu een betere discipline dan de dagelijkse plichtsbetrachting? Wat is nu een beter pad naar de verlichting waar u naar streeft dan het dagelijks overwinnen van het zelf?’

Een aspect dat aandacht behoeft en dat leven en kracht geeft aan ieder werk dat

men doet, is wat genoemd kan worden, zelfzuivering. Het is ook wel genoemd het overstijgen van dat afgescheiden zelf dat alleen denkt en handelt in de smalle groeven van het bewustzijn dat beperkt is tot het ik-gerichte lagere zelf. Dit leidt ertoe dat het juiste begrip gaat dagen, het juist zien van wat reëel is en wat irreëel is of illusoir. Men verwerpt niet iets nieuws of iets wat er niet al was. De Leraren hebben uitgelegd dat wanneer men beseft dat wat lijkt op een slang slechts een touw is, het niet is alsof de slang weggeleden is en er een touw voor in de plaats gekomen is. Het was altijd al alleen maar een touw, maar werd ten onrechte gezien als een slang, in een zinsbegoocheling. Op die manier wordt, naarmate men boven de waanvoorstelling van een afgescheiden zelf uitstijgt tot een toestand van *eenheid* met alle leven, het werken voor het welzijn van anderen effectiever, zelfs krachtiger wordt, omdat men 'de fijne beroeringen van de geest doorgeeft'. Er komt een stadium wanneer liefde en mededogen jegens ande-

ren, jegens alle leven, op een natuurlijke en inspanningsloze manier begint te stromen uit een zuiver en zelfloos hart – zoals een rivier stroomt, zoals de wind waait, zoals de geur van een bloem zich rondom verspreidt.

Wij worden herinnerd aan een inzichtelijk vers van de heilige Tulsidasa, waarin hij vermeldt dat dichters die heiligen of mensen met een goed hart vergeleken hebben met boter, de diepte van hun goedheid niet goed begrepen hebben, want terwijl boter smelt als deze zelf hitte ondergaat, smelten de harten van heilige mensen wanneer zij de hitte of het lijden van anderen opmerken.

N.Sri Ram heeft eens gezegd: 'er bestaat niets dynamischer dan het leven; wanneer iemand een mooi leven leidt, zullen juist zijn manier van leven, zijn gedachten, emoties en inspiratie, anderen helpen op manieren die wij niet kennen.'

Uit: *The Theosophist*, juli 2002
Vertaling: A.M.I.

Wij zijn allen broeders
omdat het leven één is,
omdat de goddelijke vonk
die wortel is van ons bestaan
precies dezelfde is in u, in mij,
in alle mensen op aarde.

Wij zijn allen broeders,
wij hoeven het niet te worden.

Uit: Danielle Audoin,
Een benadering van Theosofie

Een unieke spirituele erfenis

De geschiedenis van de Theosofische Vereniging van 1875 tot 1907

– Mary Anderson

In 1874, ongeveer een jaar voor dat de Theosofische Vereniging opgericht werd, 'ging het doek open' om Helena Petrovna Blavatsky (HPB) te citeren, toen kolonel Henry Steel Olcott en zij – de toekomstige oprichters – elkaar ontmoetten en er een prachtige en vruchtbare vriendschap begon.

Mary Anderson is internationaal secretaris van de Theosofische Vereniging.

HPB's huis in New York trok veel bekende mensen aan die geïnteresseerd waren in het occulte en die door haar briljante persoonlijkheid aangetrokken werden. Op één zo'n bijeenkomst werd het voorstel gedaan een vereniging op te richten met het veelomvattende doel om wetenschap en godsdienst te onderzoeken en ... 'informatie te verspreiden over de geheime wetten van de Natuur.' (Josephine Ransom, *A Short History of the Theosophical Society*, blz. 78)

Er volgden verschillende voorbereidende bijeenkomsten en op 17 november 1875 werd ten slotte de Theosofische Vereniging opgericht door 17 mensen, van wie er uiteindelijk twee tot aan het eind van hun leven actief bleven: HPB, aan wie we de boodschap van de theosofie te danken hebben en kolonel Olcott, de eerste voorzitter, aan wie we de Theosofische Vereniging te danken hebben. (Hierna wordt aan hen gerefereerd als 'de stichters'.)

Als we de vroege geschiedenis van de Vereniging bestuderen, ontdekken we aan de ene kant veel dat ons vreemd en onbekend voorkomt en aan de andere kant bepaalde grondhoudingen die nog steeds fundamenteel zijn in de huidige Vereniging.

Zo wordt de vroege periode gemarkeerd door een levendige belangstelling voor zowel psychische zaken als voor intellectuele, vaak wetenschappelijke bezigheden.

In de inleiding bij het oorspronkelijk huishoudelijk reglement worden de doeleinden verwoord als 'het vergaren en verspreiden van kennis van de wetten die het universum besturen' - hetgeen vandaag de dag onwerkelijk ambitieus zou klinken! Er wordt naar bewijs gezocht op het fysieke niveau voor het bestaan van een niet fysiek 'Ongezien Universum'. 'De stichters ... trachten kennis te verkrijgen van de aard van de Hoogste Macht en van de hogere geesten met behulp van fysieke processen ...' (blz. 81)

Zulke doeleinden kunnen ons enigszins naïef en sensationeel voorkomen, maar waarschijnlijk had geen andere benadering kunnen doordringen in het materialisme van die tijd. En, behalve HPB's schitterende manier van converseren, trokken haar psychische gaven - zelfs meer dan de diepgaande wijsheid van haar uitleg (waarin velen waarschijnlijk minder geïnteresseerd waren) enkele van de grootste genieën van die tijd aan. Tot zo ver wat betreft hetgeen ons vandaag de dag vreemd lijkt.

Broederschap en vrijheid van gedachte - beide zijn onmisbaar in de zoektocht naar waarheid.

Aan de andere kant is veel van dat wat wij in onze studie van de eerste periode ontdekken opmerkelijk modern. Vanaf het allereerste begin, verschijnen er steeds weer twee grondbeginselen die altijd fundamenteel waren en dat nog steeds zijn in de Vereniging: broederschap en vrijheid van gedachte - beide zijn onmisbaar in de zoektocht naar waarheid.

In de inleiding van het reeds genoemde huishoudelijk reglement, lezen we:

Wat ook de privé-mening van haar leden moge zijn, de Vereniging heeft geen dogma's die zij kan opleggen, geen geloofsovertuiging

die zij kan verspreiden... Met betrekking tot de voorwaarden waaraan gegadigden voor het lidmaatschap moeten voldoen, kent zij geen ras, geslacht, kleur, land of geloof. (blz. 81)

Uiterlijk gezien wordt de vroege periode gemarkeerd door veel veranderingen in de vorm van de Vereniging. Er is een soort aftasten. Contributies worden afgeschaft en later weer geïntroduceerd. Geheimhouding wordt opgelegd, maar niet voor lang. Verscheidene rituelen worden uitgeprobeerd die men vervolgens weer laat vallen. Men heeft zelfs het idee gehad van de Vereniging een maçonnieke vereniging te maken. Een radicale verandering in de organisatie van de Vereniging was de kortzichtige en kortdurende verstrengeling met de Arya Samaj beweging, die dezelfde fundamentele doeleinden leek te hebben als de jonge Theosofische Vereniging en er was zelfs onderwerping aan het hoofd van die beweging, waarvan men veronderstelde dat hij een adept van de Himalaya Broederschap was. De stichters hadden het in beide gevallen bij het verkeerde eind - zowel wat betreft de gelijkheid van de doeleinden als wat betreft de hoge spirituele status van Swami Dayanada - en de status quo werd hersteld. Dit voorval is een voorbeeld van aftasten en ook van verkeerd oordeel. De eerste periode wordt inderdaad gemarkeerd door enige initiatieven die duidelijk regelrecht tot kleine ongelukken hebben geleid. De vroege aanvallen op het Christendom werden later als fout beschouwd (blz. 284). We zullen nu het mogelijk belang onderzoeken van zulke duidelijke fouten.

De eerste periode werd gedomineerd door de bekende personen Madame Blavatsky en kolonel Olcott. Je zou kunnen zeggen dat het een patriarchale of matriarchale periode was. Achter dit alles en er een heilig licht op werpend, was er de vaak waarneembare nabijheid van bovenmenselijke wezens, de Mahatma's of Meesters, die de stichting van de Vereniging inspireerden - en er zelfs om vroegen.

Met deze wijze en weldadige invloed op de achtergrond kun je je afvragen, waarom was er dat zoeken, waarom waren er de duidelijke fouten, soms met bijna desastreuze gevolgen? De verklaring ligt gedeeltelijk in de vrijheid van denken en handelen die aan de stichters gegeven was. De Mahatma's mogen dan wel algemene richtlijnen hebben gegeven, soms zelfs opdrachten; Zij mogen dan wel met hun zegen op de achtergrond hebben gestaan; maar nooit hebben Zij nauwkeurige aanwijzingen gegeven over *hoe* Zij wilden dat de dingen gedaan werden. De beslissing over hoe men precies moest verder gaan werd aan de stichters overgelaten die, zo mogen we aannemen, van hun fouten leerden.

Kolonel Olcott was daar zeker altijd toe bereid. Toen hij later commentaar gaf op zijn inaugurele rede als voorzitter, gaf hij toe dat, hoewel veel van wat er in stond gebeurd was, 'het toch een beetje vreemd is om te lezen na 17 jaar moeilijke ervaring.' (blz.83)

Deze moeilijke ervaring had betrekking op veel problemen, zoals we zullen zien. De stichters waren vaak in financiële problemen. Leden veroorzaakten moeilijkheden, zegden hun lidmaatschap op en werden soms weer lid. De spiritualisten vielen de Vereniging aan als verschijningen werden uitgelegd op een manier waar ze het niet mee eens waren. De stichters werden door de pers belachelijk gemaakt of aangevallen. De eerste tijd van de Vereniging werd in zekere zin in het openbaar geleefd en was blootgesteld aan openbare kritiek. Wat veel hilariteit opwekte was de crematie van Baron van Palm 'vooral beroemd als lijk' (blz. 88), de eerste crematie in de Verenigde Staten. Maar deze gebeurtenis was ook de eerste proeve van de bereidheid en de moed van de Vereniging (als organisatie) om de publieke opinie te weerstaan, ondanks spot en tegenwerking.

Een buitengewone gebeurtenis tijdens deze eerste periode in New York was de publicatie in 1877 van Madame Blavatsky's *Isis Ontsluierd* en het onmiddellijke succes ervan. Door de onfeilbaarheid van de con-

temporaine wetenschap en godsdienst uit te dagen, veroorzaakte *Isis* natuurlijk een sensatie.

Een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de Vereniging brak aan met het vertrek van de stichters naar India aan het eind van 1878. Op weg daar naartoe brachten zij een bezoek aan de Theosofische Vereniging in Londen, een van de eerste van vele groepen die geleidelijk aan in verschillende landen werden gevormd. Op 16 februari 1879 zetten zij voet aan wal in Bombay.

De pers in India kondigde hun aankomst aan en ook hier werden zij als bijzondere gasten behandeld, zij ontvingen bezoek van hooggeplaatste ambtenaren, redacteuren van invloedrijke kranten, beroemde professoren enz. Al heel snel na hun aankomst hoorden zij van de heer A.P. Sinnett, redacteur van *The Pioneer*, de meest invloedrijke krant in India. Er ontstond een relatie die voor hen de deuren zou openen van de crème de la crème van de Brits Indische gemeenschap. Maar de stichters aarzelden nooit om het broederschap-principe toe te passen, zij raakten als vanzelfsprekend gelijkelijk bevriend met zowel Indiërs als Britten. Dit lijkt ons nu misschien wel heel normaal, maar in die tijd was dat revolutionair in India. Zij prezen de godsdiensten van India enthousiast, tot grote woede van de christelijke zendingen.

Het oprichten van het internationale tijdschrift *The Theosophist* dateert uit het eerste jaar in India. Men vond dat HPB, die jarenlang een uitgebreide correspondentie had gevoerd, verlicht zou worden van een enorme hoeveelheid werk door in een tijdschrift uiteen te zetten wat tot dan toe aan individuele correspondenten was medegedeeld. Vanaf het begin was het een succes, hoewel het HPB's werklast niet verlichtte!

In de loop van 1880 werden er afdelingen van de Vereniging in Frankrijk en Griekenland opgericht. De stichters gingen, in opdracht, op de eerste van vele bezoeken – in het bijzonder wat kolonel

Olcott betreft – naar Sri Lanka. Tijdens dit bezoek ‘namen zij Pansil aan’, waarbij zij verklaarden boeddhist te zijn. ‘Ons boeddhisme was dat van de Meester Adept Gautama Boeddha, dat overeenkwam met de Wijsheidsgodsdienst van de Arische Upanishads en de ziel van alle oude wereldgodsdiensten’ (blz. 143). In veel plaatsen in Sri Lanka werden er afdelingen opgericht. De kolonel realiseerde zich dat het onderwijs van boeddhistische kinderen volledig in handen was van christelijke missionarissen – een situatie die later door zijn toedoen verholpen werd.

Dit was een van zijn ontelbare en verdienstelijke bijdragen aan het Boeddhisme en dit behelste ook het organiseren van de boeddhisten in Sri Lanka, zodat zij hun rechten konden laten gelden. Daarbij bracht hij de vertegenwoordigers van de verschillende boeddhistische tradities bij elkaar en verkreeg hij van hen de erkenning van bepaalde boeddhistische grondbeginselen (waarvoor hij naar Birma reisde en ook een buitengewoon succesvol bezoek aflegde aan Japan) en schreef hij *De Boeddhistische Catechismus*, wat een gezaghebbend werk en een klassieker werd.

Toen de stichters naar India terugkeerden, gingen zij op bezoek bij de familie Sinnett in Simla, waar zij verkeerden onder de plaatselijke Britse gemeenschap en waar HPB psychische verschijnselen produceerde – b.v. door een zoekgeraakt kopje op een picknick weer te voorschijn te brengen – maar het waren er te weinig om sommige mensen tevreden te stellen! Tijdens dit tochtje begon de beroemde correspondentie tussen A.P. Sinnett en de Mahatma’s, die Sinnett in staat stelde een van de eerste personen te worden die de theosofische leringen populair maakte, met name door het schrijven van *Esoterisch Boeddhisme*. De brieven werden vele jaren later gepubliceerd als *De Mahatma Brieven aan A.P. Sinnett*.

In 1881 werd de vereniging gereorganiseerd, waarbij de nadruk meer kwam te liggen op broederschap dan op occultisme (blz. 154). Het eerste doeleinde was nu het

vormen van ‘een kern van de universele broederschap der mensheid.’ (blz. 155)

De jaren in Bombay (1879 – 1882) werden gemarkeerd door persoonlijke aanvallen op de stichters in de pers van verschillende landen. In diezelfde tijd reisde de kolonel buitengewoon veel (waar hij ook later mee door zou gaan) en stichtte overal in India afdelingen. De grootste – met 91 leden – was in Madras.

En in Adyar bij Madras werd in 1882 de permanente zetel van de Vereniging gesticht. Met de vestiging van de permanente zetel in Adyar begint een ander tijdperk in de geschiedenis van de Vereniging.

Tijdens haar eerste jaren in Adyar was HPB vooral bezig met een uitgebreide correspondentie en het redigeren van *The Theosophist*, geholpen door Damodar Malankar. De kolonel ging door met het maken van verre reizen, met het houden van lezingen, het toelaten van leden, het organiseren van afdelingen en, nadat hij zijn genezende krachten had ontdekt, met het behandelen van ontelbare patiënten totdat hij gewaarschuwd werd om hier niet mee door te gaan, omdat dit zijn gezondheid beïnvloedde. Soms reisden HPB en de kolonel samen. Op het hoofdkantoor te Adyar werden vele bezoekers verwelkomd. In 1883 werden er alleen al in India 43 nieuwe afdelingen opgericht.

In Amerika waren sinds het vertrek van de stichters de activiteiten verminderd, omdat William Quan Judge, een van de oorspronkelijke zeventien stichters, die de zaken waarnam, door dringende persoonlijke zaken verhinderd werd om zo actief te zijn als hij had gewild. Maar in 1883 werd er een afdeling in New York opgericht. Een groep was regelmatig in Parijs bij elkaar gekomen en in Rusland werd de eerste afdeling georganiseerd.

In Londen waren de heer Sinnett aan de ene kant en Dr. Anna Kingsford aan de andere kant op verschillende fronten actief. Zij bestudeerden respectievelijk de leringen die men van de Meesters ontvangen had en de christelijke mystiek. Tijdens een bezoek aan Europa van HPB en de kolonel

in 1884, werden de verschillen tussen de groepen van Sinnett en Kingsford bijgelegd, waarbij de laatstgenoemde groep lid bleef van de Loge in Londen, maar tegelijkertijd ook een onafhankelijke vereniging vormde.

Tijdens de afwezigheid van de stichters in Adyar, begon het daar flink te rommelen. De familie Coulomb, die HPB in huis had genomen toen zij nog in Bombay woonde en die de stichters naar Adyar vergezeld hadden, vertelden christelijke missionarissen dat HPB brieven vervalst had die van de Mahatma's ontvangen waren. HPB werd door een commissie van de Vereniging verhinderd stappen te ondernemen tegen deze belasting, aangezien een officieel geding zou betekenen, dat men de filosofie en de Grote Wezens 'die niet alleen voor Hindoes zeer heilig zijn, maar voor occultisten van alle godsdiensten' (blz. 206) aan mogelijke spot zou blootstellen.

De Society for Psychical Research die kolonel Olcott, HPB en anderen in Londen ondervroeg, formeerde een commissie van onderzoek, die de heer Richard Hodgson afvaardigde om een onderzoek in Adyar in te stellen. Hodgson legde al HPB's verklaringen naast zich neer en produceerde een eenzijdig rapport, waarin HPB een bedrieger werd genoemd. De Society for Psychical Research heeft zich sindsdien heel duidelijk gedistantieerd van dit rapport.¹

Als gevolg van de beroering voorafgaand aan dit onderzoek en de weigering van HPB zichzelf naar behoren te laten verdedigen – hetgeen begrijpelijk was vanwege haar vurige temperament – werd HPB gedwongen om Adyar en haar geliefde India te verlaten. De kolonel deed zijn best om na haar vertrek de zaken recht te trekken.

Het werk ging door, de kolonel vatte zijn uitgebreide reizen in India weer op en tegelijkertijd was hij volop bezig met het schrijven van brieven en artikelen voor *The Theosophist*. HPB zelf verbleef eerst in Duitsland, waar zij intensief verder werkte aan wat *De Geheime Leer* zou worden. Zij

werd daarbij enorm geholpen door gravin Constance Wachtmeister.

Doordat de kolonel in Adyar en over het algemeen in India actief was en HPB werkzaam was in Europa, ontstonden er veel oppervlakkige verschillen en misverstanden tussen hen. Maar 'de theosofische tweeling' die zo van karakter verschilde, was door een diepe vriendschap verbonden, zij leefden en werkten voor dezelfde zaak.

De deining die op de Coulomb-affaire volgde verflauwde en de Vereniging breidde zich verder uit in vele landen. In 1885 waren er in totaal 121 afdelingen die hun charter hadden ontvangen. In 1886 begon het werk aan het gebouw van de bibliotheek, dat naast het hoofdkwartier lag. Het werd voltooid voor de Conventie van 1886. De heer C.W. Leadbeater was al enige tijd actief aan het werk – eerst in Adyar en daarna in Sri Lanka. In Amerika was het werk nu weer aan het opleven onder de heer Judge.

In 1887 verhuisde HPB naar Londen, waar zij haar laatste jaren zou doorbrengen. Zij ontving veel bezoek en onderwees haar meest trouwe leerlingen (inclusief de gebroeders Keightley, G.R.S. Mead en later Annie Besant), zij ging door met het werk aan *De Geheime Leer* en ook gaf zij het tijdschrift *Lucifer* uit. Haar aanwezigheid in Londen leidde tot een toename van het ledental met tachtig procent en de verspreiding van de theosofie door haar leerlingen, niet alleen in Engeland, maar ook in Europa en Amerika, Australië en Nieuw Zeeland. In 1888 werd een Esoterische Afdeling gevormd, die later de Esoterische School werd met HPB aan het hoofd.

De belangrijkste gebeurtenis in 1888 was de lang verwachte publicatie van *De Geheime Leer*. HPB's belangrijkste literaire activiteit werd voltooid in 1889 door *De Sleutel tot de Theosofie* en haar prachtige vertaling *De Stem van de Stilte*. Natuurlijk schreef ze ook ontelbare artikelen. Alles wat ze schreef, behalve de correspondentie, is nu beschikbaar in veertien delen van de *Collected Writings*.

Annie Besant werd gevraagd om een recensie te schrijven over *De Geheime Leer* en zij werd onmiddellijk actief lid en zij zette haar briljante oratorische en andere gaven ter beschikking aan de Vereniging. Zij werd, na HPB's dood, een van de belangrijkste medewerkers van kolonel Olcott en later zijn opvolger als voorzitter.

Aan het eind van 1889 meldde de voorzitter dat er een snelle groei was van de Vereniging over de gehele wereld. De mogelijke verschillen die er waren geweest tussen Adyar, Londen en New York waren overwonnen en het werk ging op harmonieuze wijze voort en bevorderde het ideaal van broederschap.

Echter in 1890 keerde de onrust terug. HPB werd aan het hoofd gesteld van de Theosofische Vereniging in Europa. Kolonel Olcott accepteerde dit, maar kondigde zijn voornemen aan om ten gunste van HPB af te treden, waarop HPB dreigde de banden met de Vereniging te verbreken als hij zou aftreden. Dus trok hij, tot opluchting van iedereen, zijn besluit terug.

De activiteiten in 1891 hielden een bezoek in van de kolonel aan Australië en Nieuw Zeeland, waar zeven nieuwe loges werden opgericht. Toen de voorzitter in Sydney was, hoorde hij van het overlijden van HPB. Een van haar leerlingen, William Kingsland schreef over haar:

'Zij onderwees ons theosofie niet als een godsdienst, of een filosofie, of een geloof, of een werkhypothese, maar als een levende kracht in ons leven.' (blz. 281) *Het werk waarvoor ze had geleefd, ging door*

De voorzitter zat de eerste jaarlijkse conventie van de Theosofische Vereniging in Europa in juli 1891 voor, waarbij loges uit Griekenland, Oostenrijk, Zweden, Nederland/België, Frankrijk, Spanje en elf loges uit Engeland vertegenwoordigd waren. Daarna reisde hij door naar Amerika en Japan.

Tussen eind 1891 en 1895 ontstonden er ernstige moeilijkheden tussen de heer Judge en kolonel Olcott. De kolonel stemde er mee in af te treden als voorzitter, daarna trok hij dat weer terug op bevel

van zijn Meester. De leden in Amerika en Europa waren niet op de hoogte gesteld van zijn besluit om aan te blijven, hetgeen leidde tot misvattingen. De heer Judge werd er van beschuldigd, dat hij zelf brieven had geschreven waarvan hij zei, dat ze van een Meester waren. Het ongenoegen duurde voort en leden zegden hun lidmaatschap op. Ten slotte scheidde de heer Judge zich af en nam de meeste Amerikaanse leden met zich mee. Hij stichtte een hoofdkwartier in Point Loma, dat later naar Pasadena verhuisde. Hij stierf in 1896 na een leven dat bijna geheel aan het werk van de oorspronkelijke Theosofische Vereniging gewijd was. In de afgelopen tientallen jaren zijn de betrekkingen met de groep uit Pasadena in toenemende mate vriendschappelijk geworden. Verscheidene van elkaar verschillende verenigingen binnen de theosofische beweging werkten op harmonieuze wijze samen op het tweede Wereld Parlement van Godsdiensten in Chicago in 1993. En het succes van de Theosofische Vereniging op het eerste Wereld Parlement is een van de vele voorbeelden hoe, tijdens deze moeilijke jaren, het intensieve werk door ging.

Zoals gewoonlijk reisde de kolonel uitgebreid in India en andere landen. Mevr. Besant reisde ook veel in India, Sri Lanka en elders, inclusief Australië en Nieuw Zeeland. In Madras sprak zij een gehoor van zes duizend mensen toe – in een tijd dat er nog geen luidsprekers waren! Zoals de kolonel opmerkte, zij bracht het Hindoeïsme tot nieuw leven, zoals hij het Boeddhisme. Later zou ze het Centrale Hindoe College in Varanasi oprichten. De kolonel begon in veel plaatsen met verenigingen voor Hindoe jongeren (die later werden opgenomen in de 'Associatie voor Hindoe Jongens') en startte bovendien vier scholen voor Panchama of kasteloze kinderen in Adyar zelf. Een van de oorspronkelijke Olcott Scholen, die door ongeveer 750 kinderen werd bezocht, wordt nog steeds door de Vereniging met aanzienlijk succes geleid.

In 1896 verscheen er een enorme hoeveelheid boeken: het eerste deel van *de*

Oude Dagboek Bladen van de kolonel en verscheidene boeken van mevr. Besant, C.W. Leadbeater en anderen. Nieuwe loges die op vele plaatsen ontstonden, bestudeerden deze boeken. De kolonel en mevr. Besant vervolgden hun uitgebreide reizen, zoals ook vele andere werkers deden, inclusief gravin Constance Wachtmeister, die hielp bij de wederopbouw van de Amerikaanse Afdeling, wat ook mevr. Besant het jaar daarop deed.

Gedurende de volgende paar jaar gingen de reizen met lezingen door, te talrijk om op te noemen en de Vereniging groeide. Vooraanstaande persoonlijkheden bezochten Adyar, het centrum vanwaar al deze uitgebreide activiteiten uitstraalden. De nieuwe eeuw begon veelbelovend.

Na een uitgebreide reis, die bijna heel 1901 duurde en die de Voorzitter om de wereld heen bracht, (in totaal werden er 48.000 mijl afgelegd), bracht de voorzitter het grootste deel van 1902 in Adyar door, ernstig geplaagd door jicht. Mevr. Besant reisde gedurende 1901 in India, zij sprak over hindoeïsme en onderwijs en in 1902 bezocht zij Europa. De heer Leadbeater ging een aantal jaren naar Amerika.

In 1905 werd de Theosofische Vereniging als wettelijk orgaan tot één geheel verenigd. Er volgden weer succesvolle reizen, vooral door de voorzitter en mevr. Besant. De net opgerichte Federatie van Europese Afdelingen hield jaarlijkse congressen.

De Vereniging breidde zich verder uit – niet alleen als vereniging, maar als een krachtige invloed, als deel van een grootse meeslepende beweging. Zoals mevr. Besant het zag:

‘Er is een geweldig grote theosofische beweging gaande in de wereld en iedere tak van denken wordt er door beïnvloed en deze beweging die gedeeltelijk wordt belichaamd in de Vereniging, verspreidt zich wijd en zijd daarbuiten in elke richting.’ (blz. 354)

Tot het allerlaatst toe werd vreedzame groei afgewisseld met crises. De laatste crisis die kolonel Olcott het hoofd moest bie-

den, kwam voort uit beschuldigingen tegen de heer Leadbeater van immorele praktijken. Gedurende het allerlaatste jaar van zijn leven en niettegenstaande een slechte gezondheid, ging de voorzitter door met reizen, waarbij hij verschillende Europese landen en Amerika bezocht. Ondanks die slechte gezondheid slaagde hij er in de opening en de sluiting bij te wonen van de Conventie in 1906. Omgeven door de gezegende aanwezigheid van zijn Meester, overleed hij na een leven van dienst aan de Vereniging en de mensheid. Mevr. Besant was zijn opvolger en een nieuw tijdperk begon.

Op wat voor manier kunnen we, nu we de eerste twee en dertig jaar van het bestaan van de Vereniging overwogen hebben, spreken over de Vereniging als belichaming van een unieke spirituele erfenis?

De Vereniging bestaat om de leringen van de theosofie te verspreiden, leringen die spiritueel en werkelijk universeel van aard zijn. Zij zijn spiritueel en niet materialistisch in die zin dat, terwijl de goddelijkheid van de materie erkend wordt, de geest gezien wordt als de bron en de meest innerlijke aard van de materie – en ook als onze meest innerlijke aard en die van alle wezens. Als universele filosofie is theosofie ‘de universele Wijsheid van alle eeuwen’ – niet een godsdienst, maar, per definitie, die Wijsheid die de wortel is van alle godsdiensten, hoe vervormd hun boodschap ook geworden mag zijn door dogma en bijgeloof. Kolonel Olcott vertelt hoe hij, toen hem gevraagd werd over de Islam te spreken, eerst wanhopig was, omdat hij voelde dat hij niets af wist van deze godsdienst. Echter, met een beetje studie en vooral bekeken vanuit het licht van de theosofie, was hij in staat om met zo’n diepgaand inzicht te spreken, dat hij het enthousiasme van zijn toehoorders wist te wekken.

De Vereniging werd opgebouwd en de zaken werden op een dusdanige manier door kolonel Olcott en anderen behartigd, dat zo veel mogelijk de universele en spirituele aard van de uiteengezette theosofi-

sche filosofie bewaard bleef. Daarom steunt deze op twee zuilen: de principes van broederschap en vrijheid van gedachte. Deze principes zijn fundamenteel voor spiritualiteit. Op wat voor manier? Geest houdt in: Eenheid van alles. Er is slechts één Geest in de hoogste zin – niet ‘mijn’ geest of ‘jouw’ geest. Deze Eenheid drukt zich uit in oprechte broederlijke liefde. Broeders en zusters kunnen het met elkaar oneens zijn – zoals HPB en kolonel Olcott dat bij veel gelegenheden waren – maar fundamenteel zoals in elk ideaal gezin, horen ze bij elkaar. In deze zin vormt de hele mensheid en vormen alle uitdrukkingen van het leven één grote familie. Met be-

trekking tot de vrijheid van gedachte, blijft het bewustzijn geblokkeerd op het mentale niveau als dogma’s worden opgelegd en wordt er aan het niveau van het vergankelijke denken een belang toegekend dat eigenlijk alleen aan het gebied van het Transcendente, het ‘ondenkbare en onuitsprekelijke’, het gebied van de Geest toebehoort.

Noot

1 Noot redactie *Theosofia*: persbericht van de Society for Psychical Research 1986, zie ook SPR Journal Deel 53, April 1986.

Uit: *The Theosophist*, november 2002
Vertaling: EKB

De theosofie leert
dat de hele manifestatie van de schepping
een emanatie is van de onkenbare God
en dat daardoor al het leven in wezen goddelijk is;
en de kennis van het Goddelijke
is de bewustwording van het feit
dat het leven in wezen goddelijk is.

Uit: Danielle Audoin,
Een benadering van Theosofie

Valentinus, Blavatsky en het Evangelie der Waarheid

– Henk Spierenburg

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van het boek van Prof. Dr. Gilles Quispel: *Valentinus de gnosticus en zijn Evangelie der Waarheid*. H.P. Blavatsky heeft in haar tijd ruime aandacht besteed aan Valentinus en zijn school. Het *Evangelie der Waarheid* echter kende zij niet!

Het leven van Valentinus

Valentinus is omstreeks het jaar 100 geboren in de Nijldelta in Egypte. Hij werd opgeleid in Alexandrië en gaf daar les. In het jaar 140 vertrok hij naar Rome. De kerkvader Tertullianus¹ vertelt ons dat hij bisschop van Rome had willen worden, maar niet werd gekozen. Sommigen geloven dit, anderen vinden het onzin.

Gilles Quispel behoort tot de eerste groep.² Als hem in *NRC Handelsblad* van 2 augustus 2003 wordt gevraagd: ‘Wat zou er gebeurd zijn als Valentinus wel tot paus zou zijn gekozen?’, antwoordt hij: ‘Dan zou de christelijke kerk nooit autoritair geworden zijn. Want de gnosis is niet autoritair, die gaat van de eigen ervaring uit.’ In *Trouw* van 26 juli 2003 doet hij ook zo’n bijzondere uitspraak als hij over Valentinus

zegt: ‘De man was een denker als Hegel en bovendien van een zeldzame poëtische be- gaafdheid.’

Wanneer Valentinus gestorven is weten wij niet. Is hij op het eind van zijn leven terug- gekeerd naar Alexandrië en is hij onder- weg bij een schipbreuk omgekomen, zoals de kerkvader Epiphanius zegt?³ In het hoofdstuk over het leven van Valentinus geeft Quispel uitgebreide informatie, die bovendien zeer leesbaar is.⁴ Ik ga hier niet proberen het beter te doen.

De oorsprong van Valentinus’ leer

Bentley Layton⁵ concludeert in zijn boek over gnostiek, dat Valentinus is beïnvloed door de gnosticus Basilides en door de al- legorische uitleggingen van het (Griekse) *Oude Testament* van Philo van Alexandrië. De beroemde theoloog Adolf von Harnack zegt zelfs: ‘[In de Alexandrijnse theologie] werd het werk begonnen door Philo en voortgezet door Valentinus.’⁶ De kerkvader Hippolytus is heel duidelijk: ‘De ketterij van Valentinus is zeer beslist verbonden met de Pythagorese en Platonische theorie.’⁷ Ook is Hippolytus van mening dat veel van de aeonen uit de leer van Valenti- nus reeds te vinden zijn in het werk van Si- mon de Tovenaar.⁸

De nagelaten geschriften van Valentinus

Van Valentinus zelf resten ons slechts wei- nig geschriften. Vrijwel alles is in de loop der eeuwen verdwenen. Van een aantal verhandelingen hebben we nog wat frag- menten en het is niet bekend waartoe zij hebben behoord. Van andere fragmenten weten we dat wel, omdat de kerkvaders die ze hebben overgeleverd de herkomst heb-

Henk Spierenburg heeft in totaal 16 boeken geschre- ven en samengesteld, waaronder *The New Testa- ment Commentaries of H.P. Blavatsky*; *H.P. Blavatsky: On the Gnostics* en *De Philoni- sche geheime leer (de kab- bala van Philo van Alexan- drië)*.

ben vermeld. Hieronder een volledige opgave:

1. Een verhandeling genaamd *Sophia* (*Wijsheid*). Het bestaat ervan kan worden afgeleid uit een opmerking van de kerkvader Tertullianus.⁹ Van dit geschrift is niets overgebleven.
2. De kerkvader Marcellus van Ancyra vermeldt in zijn *Over de heilige kerk*, 9, het bestaan van een geschrift van Valentinus over de drie-eenheid met de naam *Over de drie naturen*.¹⁰ Dit geschrift is verloren gegaan.
3. De kerkvader Clemens van Alexandrië zegt in zijn *Stromata*¹¹: ‘...Valentinus, de copyfee van allen die samenwerking propagieren, schrijft in zijn verhandeling over *De gemeenschap van vrienden* deze woorden: “Veel van de zaken die in openbare boeken staan, kunnen ook worden gevonden in de geschriften van God’s kerk. Deze gemeenschappelijke dingen zijn de uitingen van het hart, afkomstig van de in het hart geschreven wet van het beminde volk, geliefd en Hem liefhebbend.” De rest van de verhandeling is verloren gegaan.
4. Eveneens in de *Stromata*¹² zegt Clemens van Alexandrië over Valentinus’ *Brief over de attributen*: ‘Valentinus schrijft in een brief aan een zekere groep met betrekking tot wat verbonden is [aan de ziel]: “Slechts Eén is goed!”¹³ De wijze waarop Hij spreekt is via de manifestatie van de Zoon. Door Hem alleen kan het hart zuiver worden, als elke kwade geest uit het hart is verwijderd. De vele kwade geesten in het hart verhinderen dat het zuiver wordt: veeleer, een ieder van hen handelt op eigen wijze, het hart belastend met onbetamelijke begeerten. Naar mijn oordeel gedraagt het hart zich op de wijze als wij kunnen zien in een karavanserai. Die is vol met gaten gevuld met vuiligheid en vieze troep. De bezoekers gedragen zich slecht en denken er niet aan dat die plaats eigendom is van anderen. Het hart dat wordt bewoond door vele demonen is zo’n vuilhoop, tot op het moment dat er wordt nagedacht. Wanneer dan de Vader, die alleen goed is, het hart binnengaat, wordt het geheiligd en gevuld

met licht. Wie zulk een hart bezit, kan gezegend worden genoemd en zo iemand zal God zien!¹⁴”

5. Een fragment van de *Brief aan Agathopous* is te vinden in de *Stromata*¹⁵ van Clemens van Alexandrië: ‘Ook zegt Valentinus in zijn brief aan Agathopous: “Hij [Jezus] was sober in alle dingen. Jezus heiligde zichzelf; hij at en dronk op zodanige wijze dat daaruit geen excrementen ontstonden. Zijn vermogen tot soberheid was zó groot, dat het voedsel binnenin hem niet bedierf, hij hield zich namelijk niet bezig met bederf.”

6. De kerkvader Hippolytus legt ons in zijn *The Refutation of all Heresies*¹⁶ uit dat het dubbele schema, als afgebeeld op de tegenover elkaar liggende pagina’s in dit artikel, in het hier gegeven gedicht, psalm of hymne, zoals de diverse schrijvers en commentatoren deze regels hebben genoemd, gedeeltelijk is vervat. De regels zijn bekend geworden onder de naam: *Zomeroogst*. Hippolytus zegt: ‘Valentinus... heeft een fundamentele grootheid in zijn systeem ingebracht: “de koning van alles”, door Plato¹⁷ genoemd, en door deze ketter aangeduid als Pater [Vader], Bythos [Diepte] en Proarchē [Vóórbegin] over de rest van de aeōnen¹⁸. En als Plato de woorden spreekt: “wat is tweede in dingen die tweede zijn”, meent Valentinus dat alle aeōnen binnen de begrenzing [de plērōma]¹⁹ tweede zijn. En als Plato de woorden spreekt: “wat is derde in dingen die derde zijn”, meent hij alles wat buiten de begrenzing en het plērōma is. Valentinus heeft dit op zeer bondige wijze duidelijk gemaakt in een psalm, hieronder weergegeven, uitgaande van de aarde, niet zoals Plato doet, uitgaande van de hemel:

Alle dingen afhankelijk van geest, zie ik
Alle dingen bevorderd door geest, schouw ik
Vlees afhankelijk van ziel
Ziel bevorderd door de lucht;
Lucht hangend aan de ether –
Vruchten geboren uit de diepte –
Een kind geboren uit de schoot.²⁰

7. De kerkvader Hippolytus vertelt ons in zijn *The Refutation of all Heresies*²¹: ‘Valentinus zegt dat hij een pasgeboren baby zag, en vroeg wat dit wel was. De baby antwoordde hem dat het de Logos [het Woord] was. Valentinus schiepte daar over op en zag daarin een reden een sekte te stichten.’²²

8. De kerkvader Clemens van Alexandrië schrijft in zijn *Stromata*²³ over de vrees van de engelen voor de eerste mens: ‘Tets van vrees overviel de engelen in de nabijheid van de gevormde [Adam], omdat hij dingen wist te zeggen die ver uitgingen boven de verwachtingen van zijn oorsprong, omdat door het wezen in hem een kern van hogere essentie was ingebracht, en [dit wezen] zich vrijelijk uitte. Precies als in de menselijke wereld beelden met een menselijke vorm, meer speciaal beelden die gemaakt zijn om een god te verbeelden, vrees opwekken bij degenen die ze gemaakt hebben. Adam, gemaakt om de mensheid te verbeelden, met het genoemde wezen in zich, maakte dat zij de nog niet geschapen mensheid vreesden. Angst greep hun aan en snel verborgen zij het werk.’

9. Een min of meer aansluitende tekst geeft Clemens van Alexandrië in zijn *Stromata*²⁴ als volgt: ‘Hij [Valentinus] spreekt over de tekst: “Geen mens zal het aangezicht van God zien, en leven [Ex. 33.20],” alsof Hij [God] de oorzaak van de dood is! Het is over deze God dat hij toespelingen maakt als hij het volgende schrijft: “Vaak is een portret inferieur aan het werkelijke gezicht, zoals ook de wereld inferieur is aan het levende gebied. Wat is nu de oorzaak [van een goed] portret? Het is de majesteit van een gezicht dat de schilder tot model dient en hem de eer van het portret verschafft. Het gezicht is nooit exact gelijk aan het levende model, maar de naam [van de schilder] maakt dit ongedaan. De onzichtbare aanwezigheid van God in het geschapene geeft aan die schepping de status.”’

10. Ook in de *Stromata*²⁵ van Clemens van Alexandrië het volgende: ‘Valentinus schrijft in een preek de volgende woorden:

“Sedert het begin bent u onsterfelijk, bent u kinderen van het eeuwige leven. U moet de dood bij uzelf beheersen, verwerken en vernietigen, op zodanige wijze dat de dood in u en door u sterft. Wanneer u niet meer hecht aan de wereld, maar zelf blijft bestaan, heerst u over de schepping laat u het bederf achter u.”’

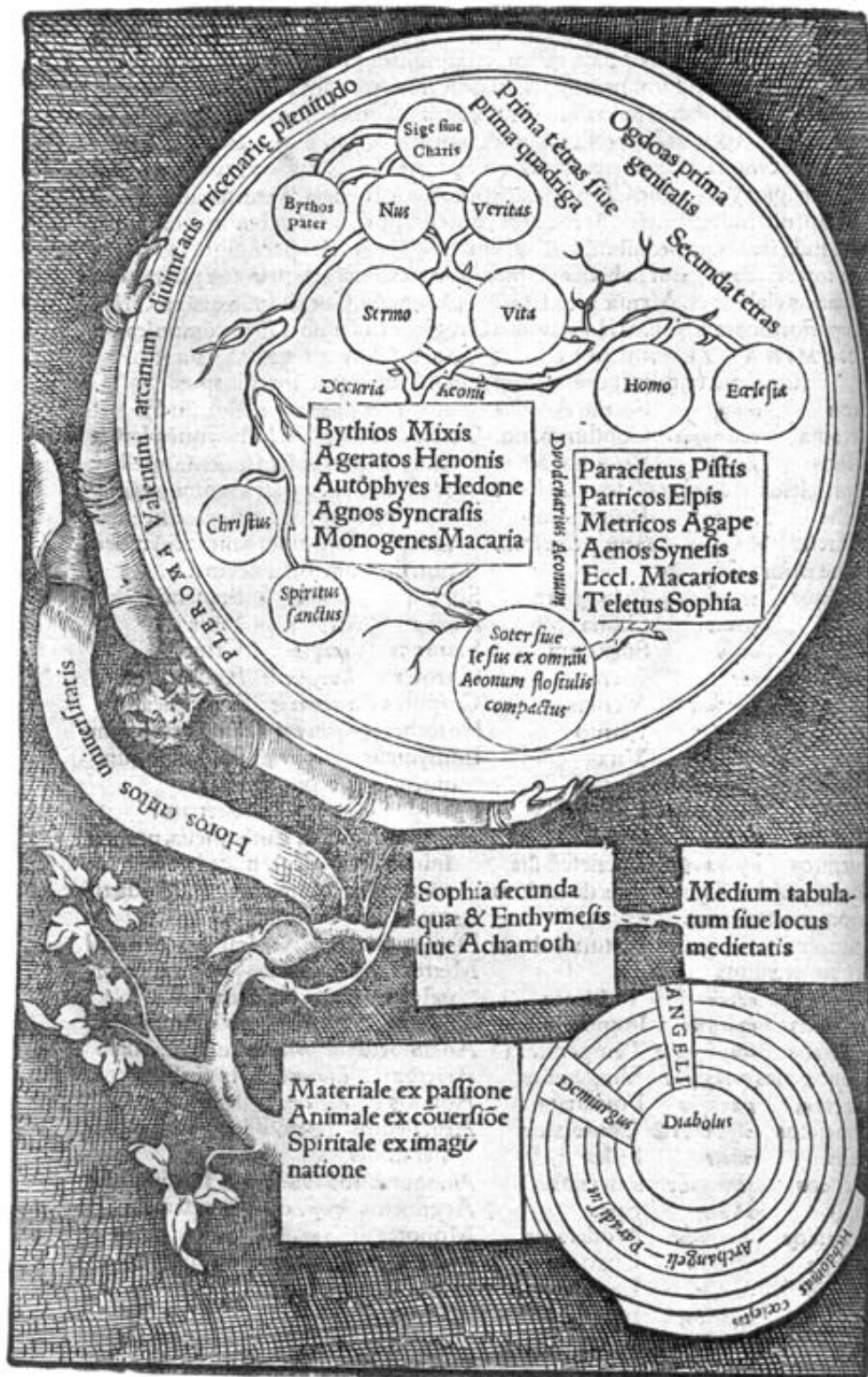
11. Tenslotte is er *Het Evangelie van de Waarheid*, deel van de Nag Hammadi-bibliotheek²⁶ en nu in het Nederlands vertaald vanuit het Koptisch door Prof. Dr. Gilles Quispel.

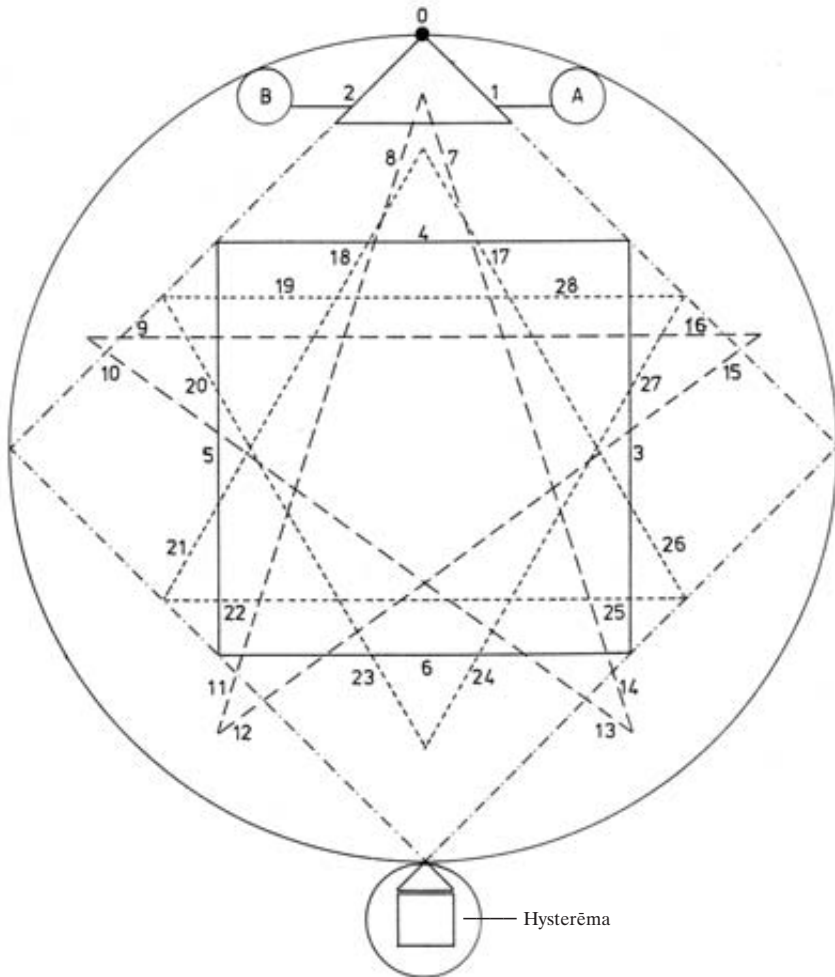
Een ieder die deze lijst bekijkt en leest zal concluderen dat wat ons rest van Valentinus niet veel is. Alleen *Het Evangelie van de Waarheid* is een tekst met enige lengte.

Nochtans is er veel en op een gedetailleerde manier over Valentinus geschreven. Hoe dit mogelijk is wordt duidelijk uit de volgende paragraaf. Terzijde: het commentaar van de kerkvaders bij de overgeleverde teksten is natuurlijk niet bedoeld om hem te eren...

De leerlingen en de school van Valentinus

Valentinus had leerlingen en navolgers, zijn school. Bij de dood van Valentinus waren sommige van zijn leerlingen al leraren geworden. Overigens gebeurde hier wat overal gebeurt: na de dood van Valentinus splitsten de leerlingen zich in twee groepen. De oosterse (of Anatolische) groep, meistens in Alexandrië, en de westerse groep in Rome. Van die leerlingen zijn complete teksten bewaard gebleven, of in delen en fragmenten aan ons overgeleverd door de kerkvaders. Tezamen is dat een flinke hoeveelheid. Het schema dat u op de volgende twee pagina's tegenover elkaar ziet afgebeeld, is bijvoorbeeld afkomstig van zijn leerling Ptolemaeus. Het linkse schema is te vinden in het complete werk van de kerkvader Tertullianus, gepubliceerd in 1593. Het rechtse schema, een verklarende versie van het linkse, is gemaakt door G.R.S. Mead, de secretaris van H.P. Blavatsky, en is gepubliceerd in *Lucifer*, HPB's Londense tijdschrift, in 1890.

- 0. Bythos of Diepte, Pater of Vader/
Sigē sive Charis, Stilte of Genade
- 1. Nous (Nus) of Denkvermogen (Bewustzijn)
- 2. Alētheia (Veritas) of Waarheid
- 3. Logos (Sermo) of Woord
- 4. Zōē (Vita) of Leven
- 5. Anthrōpos (Homo) of Mens
- 6. Ekklēsia (Ecclesia) of Gemeenschap
- 7. Bythios of Diepte (Diep)
- 8. Mixis of Vermenging
- 9. Ageratos (Ageratos) of Onvergankelijk
- 10. Henosis (Henonis) of Eenwording
- 11. Autophyes of Zelfstandig
- 12. Hēdōne (Hedone) of Genot
- 13. Akinētos (Agnos – Acinetus) of Onbeweeg-
lijk

- 14. Synkrisis (Syncrasis) of Samenstelling (Vermelting)
- 15. Monogenēs (Monogenes) of Eniggeboren (Eengeborene)
- 16. Makaria (Macaria) of Gelukzaligheid
- 17. Paraklētos (Paracletus) of Trooster (Vertroostend)
- 18. Pisis (Pistis) of Geloof
- 19. Patrikos (Patricos) of Vaderlijk
- 20. Elpis (Elpis) of Hoop
- 21. Metrikos (Metricos) of Gematigd (Moederlijk)
- 22. Agapē (Agape) of Liefde
- 23. Ainos (Aenos – Aenous) of Lofspraak (Eeuwigbewust)
- 24. Synēsis (Synesis) of Intelligentie (Begrip)
- 25. Ekklēsiastikos (Ecclesiasticus) of Zoon der Vergadering
(Verkondigend)
- 26. Makariotes (Macariotes) of Gelukzaligheid
- 27. Thēletos (Theletus) of Wilsuiging (Geliefde)
- 28. Sophia (Sophia) of Wijsheid

B. Spiritus Sanctus of Heilige Geest

A. Christus

HPB's verklaring van het schema

Het is niet mogelijk inzicht te hebben in de leer van Valentinus zonder kennis van het schema van Ptolemaeus, dat de wereld van Valentinus weergeeft. H.P. Blavatsky wordt in de Engelse vertaling van de Nag Hammadi-bibliotheek met ere genoemd in het *Afterword* op blz. 538. Jammer genoeg is dit weggelaten in de Nederlandse vertaling uit het Engels. Hoe dit ook zij, de waardering voor HPB in dit deel van de wetenschappelijke wereld is voldoende reden de verklaring van dit schema aan haar over te laten. De nummers van Mead's schema zijn tussen vierkante haken in haar verklaring bijgevoegd, de namen uit het schema van Ptolemaeus onder het rechter schema zijn met Nederlandse vertaling, resp. van Mead, HPB en Quispel, de laatste tussen haakjes geplaatst achter de namen van HPB en Mead.

HPB's commentaar staat vol met hoofdletters. Daaraan is niet getornd.

'[0] Eerst het • (Punt), de *Monade*, Bythos (de Diepte), de ongekende en onkenbare Vader [Pater]. [0, 1, 2] Dan de Δ (Driehoek), Bythos en het eerste geëmaneerde paar of *duade*, Nous (Denkvermogen) en zijn syzygy [oppositie] Alētheia (Waarheid). [3 t/m 6] Dan het \square (Vierkant), de *dubbele tweehed* of *Viervoudigheid*, twee mannelijke ||, de Logos (Woord) en Anthrōpos (Mens), twee vrouwelijke, hun syzygies [opposities], = Zōē (Leven) en Ekklēsia (de Kerk of Gemeenschap), *Zeven in totaal*. De Driehoek, het *Potentieel* van Geest; het Vierkant, het *Potentieel* van Stof; de Verticale Rechte Lijn, het *Potentieel* van Geest, en de *Horizontale*, het *Potentieel* van stof.

[7 t/m 16] Vervolgens komt het Pentagram ☆, de *Vijfhoek*, het mysterieuze symbool van de Mānasaputra's, of Zonen van Wijsheid, die samen met hun syzygies [opposities] 10 maken, oftewel de *Decade*; en tot slot, [17 t/m 28] de Hexalpha, of verstrengelde Driehoeken ☆, de *Hexade*, die met zijn syzygies [opposities] 12 maakt, oftewel de *Dodecahedron*.

Dit zijn de samenstellende delen van het PlĀrŪma of de Voleinding, ¹⁹ de *Ideeën* in het *Goddelijke Denkvermogen*, totaal 28, want Bythos, de Vader, is niet meegerekend omdat het de *Wortel* van alles is. [A en B] De twee kleine cirkels binnen het Plērōma verbeelden de syzygie [oppositie] Christos-Pneuma (Christus en de Heilige Geest); dit zijn de *na-emanaties*, en als zodanig, vanuit één aanzicht, de indaling van de Geest om de Stof te bezielen en te ontwikkelen, dat *in wezen* uit dezelfde bron voortkomt; alsmede van een andere, de indaling of incarnatie van de Kumāra's, oftewel de Hogere Ego's van de Mensheid.

De cirkel van het Plērōma is begrensd door een limiet, die is geëmaneerd door Bythos (het Punt), deze wordt de Horos (Begrenzing), Stauros (Inhoud, Inzet of Kruis) en Metagogeus (Deelnemer [Rondeleider]) genoemd; het sluit het Plērōma (de Voleinding) af van de Hysterēma (het inferieure of de onafheid), de grotere van de kleinere Cirkel, het Ongemanifesteerde van het Gemanifesteerde. Binnen de Cirkel van het Hysterēma is het Vierkant of de Oerstof, oftewel Chaos, geëmaneerd door Sophia, het Ektrōma genaamd (oftewel de Afbreking). Daarboven is de Driehoek, *Oergeest*, de Algemene Vrucht van het Plērōma, oftewel Jezus, want al wat beneden het Plērōma is, doet zich voor als een eenheid. Merk op hoe de Driehoek en het Vierkant van het Hysterēma de reflectie zijn van de Driehoek en het Vierkant in het Plērōma. Tenslotte is het vlak van het papier, het alles omsluitende en doordringende, Sigē (Genade).²⁷

Quispel en het *Evangelie van de Waarheid*

Nu we kort hebben gekeken naar de oorsprong van de leringen van Valentinus, de overgebleven fragmenten van zijn geschriften hebben weergegeven en tenslotte via HPB's verklaringen hebben laten zien dat zijn beeld van de kosmos gelijk is aan dat van HPB's theosofie, kijken we nu naar Gilles Quispels weergave van Valentinus' *Evangelie van de Waarheid*, de enig overgebleven tekst van Valentinus met enige lengte.

Zijn boek begint met een voorwoord van Joost Ritman, de stichter van de Bibliotheca Philosophica Hermetica, die het boek ook heeft uitgegeven. Hoofdstuk I gaat over het leven van Valentinus, waarvan in dit artikel al werd gezegd dat zijn beschrijving ‘uitgebreid’ en ‘zeer leesbaar’ is. Hoofdstuk II heet ‘Brokstukken’ en bevat overgebleven Griekse fragmenten van Valentinus. Het zijn er minder dan in dit artikel zijn te vinden, omdat Quispel de Latijnse fragmenten niet heeft opgenomen, terwijl ook de inleidende teksten van de kerkvaders niet zijn vertaald. Wie de vertalingen vergelijkt, zal vaak zijn ogen niet geloven en zich afvragen of dit wel dezelfde tekst is. Wie echter de ongeveer vijf Engelse vertalingen met elkaar vergelijkt, zal hetzelfde ervaren. In de hoofdstukken III en IV, respectievelijk ‘De gnostica en de dood’ en ‘Valentinus en de Hermetische Loge in Alexandrië’ maken we kennis met Quispels ruime en diepgaande kennis van de gnostiek in ruime zin. Knap, meer kan er niet worden gezegd. In hoofdstuk V vinden we een Nederlandse vertaling van de brief van Ptolemaeus, leerling van Valentinus, aan Flora. Een bewerking van zijn Franse vertaling, waarvan de tweede druk verscheen in 1966. In hoofdstuk VI vinden we dan Quispels Nederlandse vertaling uit het Koptisch van het *Evangelie der Waarheid*, met zijn commentaar. De Nederlandse vertaling van Slavenburg en Glaudemans²⁸ kan hiermee vergeleken worden, maar dan moet wel worden bedacht dat die vertaling uit het Engels is, daar zit dus weer een trede tussen. Wie het *Evangelie der Waarheid* wil kennen, moet het lezen. Hier wil ik volstaan met enkele zinnen uit het commentaar van Quispel, zo zegt hij: ‘Het *Evangelie der Waarheid* is eigenlijk een meditatie over het Evangelie...’ ‘Iedere vorm van Gnosis streeft naar bewustwording, Valentinus en de Valentinianen onderscheidden tussen “vorming naar het zijn”, en “vorming naar de Gnosis”’. ‘De aeonen zijn er al, en de mensen, zij moeten zich er nog bewust van worden. De geschiedenis van het heelal is de voortgang van essentiële tot bewuste identiteit met

God.’ Het is alsof men zinnen uit de inleiding tot Blavatsky’s *Secret Doctrine* zit te lezen.

De hoofdstukken VII en VIII zijn aanvullingen en toelichtingen. Hoofdstuk IX heet: ‘Uitleg bij het gnostische systeem volgens Ptolemaeus’. Hierin wordt het schema besproken dat wij in dit artikel aan HPB hebben overgelaten. In hoofdstuk X, ‘De oorspronkelijke leer van Valentinus de gnosticus’, maken wij weer kennis met Quispels geleerdheid, die hij nochtans in eenvoudige woorden neerzet.

Gilles Quispel, **Valentinus de gnosticus en zijn Evangelie der Waarheid**, Uitgave In de Pelikaan, Amsterdam 2003, 147 blz., ISBN 90 71608 131, ingenaaid en harde kaft, € 19,78.

Noten

¹ Tertullianus, *Against the Valentinians*, 4; in *The Ante-Nicene Fathers*, deel III, herdruk Grand Rapids 1993, blz. 505 (verder aangehaald als Tertullianus, *Valentinians*).

² Quispel, *Gilles Valentinus de gnosticus en zijn Evangelie der Waarheid*, Amsterdam 2003, blz. 27 (verder aangehaald als Quispel, *Valentinus*, 2003).

³ Epiphanius, *The Panarion of St. Epiphanius*, 31.7, vertaald door Ph.R. Amidon SJ, New York/Oxford 1990, blz. 113.

⁴ Quispel, *Valentinus*, 2003, blz. 11-33.

⁵ Bentley Layton, *The Gnostic Scriptures*, New York 1987, blz. 217-219 en 417-444 (verder aangehaald als Layton, *Scriptures*, 1987).

⁶ Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, deel I, Tübingen 1909, blz. 347; in de Engelse vertaling, deel II, New York 1961, blz. 11.

⁷ Hippolytus, *The Refutation of all Heresies*, 4.16; in *The Ante-Nicene Fathers*, V, 1990, blz. 81b.

⁸ Hippolytus, *Refutation 4.15*; in idem, blz. 81a.

⁹ Tertullianus, *Valentinians*, 2; in *Ante-Nicene Fathers*, III, blz. 504a.

¹⁰ Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 233.

¹¹ Clemens van Alexandrië, *Stromata* 6.52.3-4 (6.6); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 243; in *The Ante-Nicene Fathers*, II, 1989, blz. 492b.

¹² Clemens van Alexandrië, *Stromata* 2.114.3-6 (2.20); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 245; in *The Ante-Nicene Fathers*, II, 1989, blz. 372a-b.

¹³ Parafraze van *Matth. 19.17; Mark. 10.18* en *Luk. 18.19*.

¹⁴ *Matth. 5.8*.

¹⁵ Clemens van Alexandrië, *Stromata* 3.59.3 (3.7); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 239; in *The Ante-Nicene Fathers*, II, 1989, blz. 392a.

¹⁶ Hippolytus, *Refutation* 6.37.7-8 (6.32); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 248-249; in *The Ante-Nicene Fathers*, V, 1990, blz. 90b-91a.

¹⁷ Alle citaten van Plato hieronder zijn uit zijn *Epistles*, 312E.

¹⁸ Het woord aeōn betekent tijdperk en duur, maar heeft ook de betekenis van attribuut of eigenschap.

¹⁹ Plērōma: de volheid, in dit geval het hogere gebied; soms ook het totaal van alle gebieden. De voleinding (completion), zoals HPB het noemt.

²⁰ De psalm is vele malen weergegeven vanuit het Grieks. Ik koos hier de bewerking van G.R.S. Mead in zijn *Fragments of a Faith Forgotten*, 2de druk Londen 1906, blz. 307.

²¹ Hippolytus, *Refutation* 6.42.2 (6.37); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 231; in *The Ante-Nicene Fathers*, V, 1990, blz. 93b.

²² De woorden *dit* en *het* slaan op de onzijdigheid van de Logos.

²³ Clemens van Alexandrië, *Stromata* 2.36.2-4 (2.8); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 235; in *The Ante-Nicene Fathers*, II, 1989, blz. 355b-356a.

²⁴ Idem, *Stromata* 4.89.6-4 en 90.1 (4.13); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 237; in *The Ante-Nicene Fathers*, II, 1989, 425a-b.

²⁵ Idem, *Stromata* 4.89.1-3 (4.13); in Layton, *Scriptures*, 1987, blz. 241; in *The Ante-Nicene Fathers*, II, 1989, blz. 425a.

²⁶ James M. Robinson (editor), *The Nag Hammadi Library in English*, 3de editie, Leiden etc. 1988, blz. 38-51; Nederlandse vertaling uit het Engels: Jacob Slavenburg/Willem Glaufemans, *Nag Hammadi Geschriften I*, Deventer 1994, blz. 46-81.

²⁷ H.P. Blavatsky's *Collected Writings*, deel XIII, blz. 15-16. Alle teksten van HPB over Valentinus vindt men in Henk J. Spierenburg, *H.P. Blavatsky, On the Gnostics*, San Diego 1994, blz. 130-138.

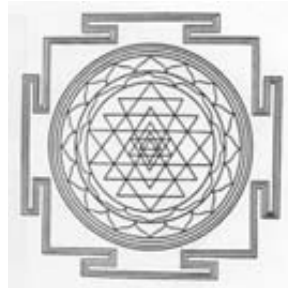
²⁸ Zie noot 26: De Engelse vertaling uit het Koptisch blz. 40-51; de Nederlandse vertaling uit het Engels blz. 52-73.

Wat het betekent om theosoof te zijn

– C.R.N. Swamy

Nergens in de Constitutie en Regels van de Theosophical Society wordt het woord ‘theosofie’ gedefinieerd of verklaard. Maar het woord ‘Theosophical’ in de titel van de Society geeft de aard van de Society aan en de reikwijdte van haar activiteiten. Een theosoof is iemand wiens leven de eigenschappen weerspiegelt die worden aangegeven door de term ‘theosofisch’. Daarom is het allereerst noodzakelijk om een echt begrip te hebben van wat theosofie is en wat het betekent.

De heer C.R.N. Swamy was Internationaal Penningmeester en daarvoor General Secretary van de TS in Birma.

Theosofie betekent letterlijk ‘Godwijsheid’ of ‘Goddelijke Wijsheid’ (*Brahma Vidya*). Als we voorlopig even voorbijgaan aan de term ‘God’ of ‘Goddelijk’, wat is Wijsheid dan precies? Wij moeten duidelijk onderscheid maken tussen ‘kennis’ en ‘Wijsheid’. In het kort gaat kennis over voorwerpen buiten ons, begrepen door de zintuigen (van zien, horen, ruiken, proeven en aanraken) die alle naar buiten gericht zijn. Het denkvermogen, in zijn lagere aspect, als het analytisch, concreet of kritisch denkvermogen, verifieert alles wat de zintuigen aan informatie binnenbrengen, rubriceert dit in diverse categorieën qua vorm, gedaante, maat, kleur enz. en daarbij krijgt alles een naam. Deze vormen, gedaanten en namen worden opgeborgen in het geheugen en kennen is het mentale proces waarmee iedere nieuwe ervaring van de wereld, zoals binnengebracht door de zintuigen, gerelateerd wordt aan voorbijherinneringen van soortgelijke aard – en het nieuwe voorwerp wordt opgeborgen als weer een bekend voorwerp.

Aldus is kennis de herkenning van een nieuw ding of idee dat door het denkvermogen wordt aangeboden in termen van namen, vormen of ideeën die in het verleden al in het geheugen waren opgeslagen.

Dit artikel komt ook als top-artikel op de website www.theosofie.nl

Dus is het een begrijpen van iets in de tegenwoordige tijd in termen van de verleden tijd; het relateren van het huidige met het voorbije en de relatie ervan met het verleden kennen. Het analytisch denkvermogen begrijpt de vele uiterlijke objecten, die gezien worden als verdeeld en afgescheiden van elkaar, alleen in termen van naam en vorm. Het gaat om met een universum dat beperkt is in termen van tijd, ruimte en oorzaak. Het denkvermogen snijdt ieder van deze drie in kleinere delen of fragmenten – zoals verleden, heden en toekomst in tijd; van richtingen en dimensies met betrekking tot ruimte; en van de keten van oorzaak en gevolg en de transformatie van iedere oorzaak in een gevolg en het gevolg in een oorzaak. Dit hele proces is een poging om de objectieve wereld en het universum buiten ons te begrijpen. Het betreft het ontelbare aantal materiële objecten waarmee de zintuigen ons in contact brengen.

**Pas wanneer alle zelfzuchtige
begeerten gedood zijn, ook
begeerte naar persoonlijke vooruit-
gang op het Pad ter wille van onze
eigen bevrijding, is men geschikt
voor leerlingschap.**

Wanneer de zintuigen en het denkvermogen naar binnen gekeerd zijn in een poging tot het begrijpen van, niet de vele onderwerpen buiten ons, maar het ene en enige onderwerp – het ‘ik’, de kenner die tracht te kennen en begrijpen – dan komt er een weten waarin het onderwerp zichzelf kent als niet afgescheiden van de voorwerpen maar in essentie één ermee. Deze kennis van de Essentie die een holistische ervaring geeft van de schijnbaar afgescheiden dingen of wezens, ieder met zijn eigen uniekheid, is ware Wijsheid. Broeder Sri Ram vatte het onderscheid tussen kennis en Wijsheid op zijn kenmerkende manier, als volgt samen:

‘Wijsheid gebruikt kennis en vormt het om tot prachtige en dienstbare vormen.’

Wanneer wij Wijsheid leren begrijpen als geassocieerd met de term ‘Goddelijk’, zoals de ‘Goddelijke Wijsheid’, die theosofie is, betreden wij nog diepere gebieden – niet alleen van het denken en de gedachten, maar van bewustzijn en zijn. Theosofie is ‘Gods kennis van zichzelf’. Wanneer Goddelijke Wijsheid daagt in de mens, kent hij zichzelf en kent hij ook Gods kennis van zichzelf; hij kent zichzelf als zijnde van dezelfde Goddelijke Essentie.

Theosofie is die Wijsheid die de fundamentele en wezenlijke eenheid van de aard of essentie van de mens openbaart, en de aard of essentie van God – de Zonnelogos – waarin hij ‘leeft en beweegt en is’. De studie die tot deze Wijsheid leidt is niet alleen het trachten te begrijpen met het denkvermogen, of voorwerpen of ideeën verzamelen om in hokjes te stoppen in ons geheugen. Het betreft een openen en gebruiken van vermogens die veel verfijnder zijn dan ons normale denkvermogen. Wij moeten beginnen ons hogere verstand te gebruiken, het abstracte denkvermogen, dat functioneert op niveaus die liggen voorbij naam en vorm, voorbij alle gevoel van afgescheidenheid. Als dit bereikt is, moeten wij nog dieper gaan om te beginnen te functioneren door middel van onze intuïtieve vermogens, die functioneren door een proces van identificatie of verbondenheid, waarbij wij de ander kennen als één met de kenner door een proces van het eenworden van ons bewustzijn met het bewustzijn van wat gekend moet worden, en aldus ‘inzicht’ verkrijgen van het te kennen voorwerp, en niet alleen het kennen van zijn uiterlijke vorm en gedaante. Nog hoger is het kennen door de krachten van de Wil – van *atma* – waarin er geen spoor mag zijn van enig gevoel van afgescheidenheid van het ‘ik’ van het ‘niet-ik’. Dit alles wordt bereikt door juiste meditatie en *sadhana*, hetgeen een proces is van innerlijke transformatie.

De theosofie openbaart ons de methode van een dergelijke ontplooiing en het pad

dat leidt naar menselijke vervolmaking. Een van de grootste gaven die de theosofie de mensheid gebracht heeft is de boodschap dat vervolmaking mogelijk is voor iedere man en vrouw en dat er zulke volmaakte mensen zijn, de Meesters van Wijsheid en Mededogen, die serieuze aspiranten helpen en leiden langs het pad tot vervolmaking.

Er is veel informatie gegeven over deze Grote Wezens die het spirituele Innerlijk Bestuur der Wereld vormen dat de evolutie van alle leven op deze aardbol leidt. De vereisten die noodzakelijk zijn om toegang te krijgen tot dit pad (dat een pad is van leerlingenschap onder de Grote Wezens) worden ook duidelijk uiteengezet in de moderne theosofische literatuur.

In dit opzicht is het belangrijkste dat wij voor ogen moeten houden dat deze grote wezens, de Meesters van Wijsheid, ieder gevoel van een afgescheiden 'ik' geëlimineerd hebben. Dat is in feite echt wat menselijke bevrijding betekent – de bevrijding van het menselijk bewustzijn van de illusie van een afgescheiden 'ik'. Het is als de dauwdruppel die in de glanzende zee glijdt, of de zee die zich leegt in de dauwdruppel. Zonder enig gevoel van afgescheidenheid hebben de Meesters geen persoonlijke voorkeuren of persoonlijke liefde. Als zij serieuze aspiranten aannemen als leerlingen is dat alleen maar omdat zij helpers nodig hebben bij hun grote taak van het bevorderen van de menselijke en sub-menselijke evolutie op deze planeet.

De nood is groot en daarom zijn de Grote Wezens bereid om diegenen onder ons op te leiden die werkelijk serieus zijn en toegewijd om snelle vooruitgang te boeken op het Pad, ondanks al onze tekortkomingen. Maar diegenen die zichzelf

aanbieden voor het leerlingenschap mogen niet gedreven worden door enig verlangen naar persoonlijk gewin of persoonlijke redding of bevrijding, of begerig dat zijzelf kunnen ontsnappen aan de ellende van geboorte en dood zonder aan anderen te denken. Pas wanneer alle zelfzuchtige begeerten gedood zijn, ook begeerte naar persoonlijke vooruitgang op het Pad ter wille van onze eigen bevrijding, is men geschikt voor leerlingenschap.

Het voornaamste doel van de Theosophical Society is het vormen van een kern van de Universele Broederschap der mensheid – de broederschap van de mensheid met alle andere natuurrijken, sub-menselijk en supermenselijk.

De Grote Wezens beseften de dringende noodzaak voor het tot stand komen hiervan, zodat de mensheid de kracht van het atoom die al snel binnen bereik van de mensen zouden komen, verstandig zou kunnen gebruiken. Elke dag wordt die noodzaak dringender. De Theosophical Society is er niet in geslaagd om helemaal te voorkomen dat atoombommen op weerloze steden gegooid werden aan het einde van de laatste wereldoorlog. Nu hebben bepaalde landen in de wereld de mogelijkheid verworven om kernenergie te gebruiken die alle gevoelig leven op aarde kan vernietigen. Laat ons gehoor geven aan de oproep die uitging van de Grote Wezens meer dan honderd jaar geleden om 'de paar sterke handen te versterken, die de machten van de duisternis weerhouden van het behalen van een volkomen overwinning'. Het lot van de wereld hangt af van de manier waarop theosofen reageren op die oproep.

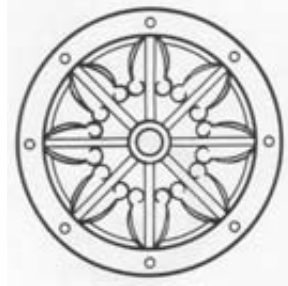
Uit: *The Theosophist*, november 2002
Vertaling: A.M.I.

De betekenis van devotie

– Bhupendra R. Vora

Het nobele achtvoudige pad van de Boeddha noemt juiste kennis of waarneming als de eerste stap op het pad. Wanneer er juist waarnemen is, volgen juiste gedachten en handelingen. Daarom moeten het te bereiken doel, het te bereiken pad en de aard van de reis duidelijk ingezien worden. *Licht op het Pad* geeft een aanwijzing over de voorbereiding die nodig is om het pad te betreden. De aspirant wordt gevraagd 'de weg te zoeken'. Verder staat er dat de weg gezocht moet worden door 'zich binnenin terug te trekken' en 'buiten dapper voorwaarts te gaan'. Dit suggereert dat de aard van de voorbereiding zowel op het innerlijke als het uiterlijke niveau van ons wezen ligt. Het zich binnenin onszelf terugtrekken wordt een proces van bespiegeling en contemplatie over onze ware aard en het doel van het leven. 'Buiten dapper voorwaarts te gaan' kan geïnterpreteerd worden als het licht van deze kennis over alle uiterlijke activiteiten te laten schijnen.

De heer Bhupendra R. Vora is al heel lang lid van de TS en een voormalig General Secretary van de TS in Oost en Centraal Afrika.

Het commentaar op dit aforisme verklaart dat de weg niet te vinden is door devotie alleen, noch door religieuze contemplatie alleen, noch door zelfopofferend werk alleen. Al deze stappen zijn nodig om de ladder te beklimmen die leidt tot vervolmaking.

De *Bhagavad Gita* verwijst naar vele paden, waarvan drie paden over het algemeen beschouwd worden als de belangrijkste. Dit zijn het pad van kennis (*jnana*), actie (*karma*), en devotie (*bhakti*). Aspiranten volgen er één van, al naar gelang hun aard, die wellicht op actie gericht is (*karma yoga*), op wijsheid gericht (*jnana yoga*), of op devotie (*bhakti yoga*). De Heer Krshna zegt in de *Bhagavad Gita*: 'hoe mensen mij ook benaderen, precies zo verwelkom ik hen, want het pad dat mensen kiezen van iedere kant is het mijne.'

De paden zijn misschien verschillend, maar alle leiden zij naar de hoogste ervaring van het goddelijke. Er is misschien een overmacht aan actie, wijsheid of devotie aanwezig in de aard van de aspirant, maar alle eigenschappen manifesteren zich uiteindelijk in hem. Mystici van alle leeftijden geven deze goddelijke ervaringen weer in hun opstellen. In de Rubaiyat beschrijft de grote Perzische mysticus, Omar Khayyam, in een prachtig kwatrijn deze ontdekkingsreis:

*‘Er was een deur waarvan ik geen sleutel vond:
Er was een sluier waar ik niet doorheen kon kijken:
Wat gepraat, een poosje, over mij en u
Leek het – en toen niet meer over u en mij.’*

In zijn commentaar op dit kwatrijn van de Rubaiyat zegt Swami Yogananda Paramahansa dat dit de voortschrijdende toestanden van spiritueel ontwaken beschrijft, de innerlijke ontdekkingsreis die gaat over het besef van onze ware innerlijke natuur als het Zelf (*Atma*), en de bron van alle manifestatie, de Opperste Schepper. Het is het besef van het ‘mij’ en ‘u’ – *atma* en *paramatma* – en de opperste staat van vervoering wanneer het Zelf wegsmelt in de Ene Absolute God. De Rubaiyat wordt vereerd als een geïnspireerd Soefi-geschrift. De hartstochtelijke lof van wijn en liefde in de Rubaiyat zijn vaststaande metaforen van het Soefisme en verwijzen naar de vreugde van de geest en de devotie tot God. Een andere Soefi-sekte, de ‘dansende derwisjen’, drukten mystiek en devotie tot God uit door middel van muziek en beweging als men rondanst in cirkels, die duiden op een centraal punt van verering van het Ene Allerhoogste.

In de *Bhakti Soetra’s* van Narada (vers 51) is over deze toestand van extase en devotie gesproken als een onbeschrijfelijke staat van liefde, een staat van totale en onvoorwaardelijke overgave van het zelf en aanbidding van het goddelijke. In zo’n staat bestaat er geen ‘u’ en ‘mij’ meer. Zulke devotie overwint de illusies en beperkingen van het wereldse leven. De toegewijde mens, devotie en het voorwerp van devotie worden één. Over deze toestand zeggen de Hindoe-manuscripten: ‘hij die weet, weet; niets anders weet.’

Liefde overstijgt de verering en adoratie van alleen de uiterlijke vorm van het voorwerp en laat zijn ware aard ervaren binnen in de diepten van het bewustzijn. Het verschil tussen de twee toestanden is soms wel beschreven als verering van de ene met vorm (*saguna*) en de vormloze (*nirguna*).

Deze vergroting van ervaring wordt prachtig weerspiegeld in het leven van de grote negentiende eeuwse wijze, Swami Ramakrishna Paramahansa. Hij was zeer toegewijd aan de Goddelijke Moeder, Kali, en bleef in voortdurende staat van extase en vuur. De vorm van de Moeder was altijd aanwezig, en was het voorwerp van zijn devotie; maar zijn Goeroe leidde hem ook tot de ervaring van de vormloze (*nirguna*) realiteit.

De alom bekende *Ramacharit Manas* definieert de betekenis van devotie in de dialoog tussen de opperste toegewijde, Sabari, en de heer Rama. In een staat van grenzeloze liefde en adoratie smeekt Sabari Rama om haar leidsman te zijn op het pad van ware devotie en ook uit te leggen wat devotie werkelijk betekent. Haar gebed begint met een totale ontkenning van het zelf, waarin zij haar ontoereikendheid in ieder opzicht uitdrukt. Pas wanneer de ‘wereldse bezittingen’ – geld, roem, status of wijsheid volkomen verworpen worden en er een staat is van niet-bezitterigheid, dan pas voldoet de aspirant aan de eisen voor ware devotie. Op het pad van devotie moet men staan in zijn naakte staat, ontdaan van alle verworvenheden, nederig, om het goddelijke te beseffen.

Aan Sabari beschrijft Rama het negenvoudig pad van devotie; het *summum bonum* hiervan is de uitdrukking van grenzeloze liefde jegens God, uitgedrukt door het constant opzeggen van zijn naam (*mantra yoga*) en het overpeinzen van zijn eigenschappen, om één te worden met hem. Het geeft ook zelfloze dienstverlening en devotie aan jegens de Goeroe en andere volmaakte wezens die belichamingen zijn van het Goddelijke. De Jains hebben een prachtige mantra waarin alle volmaakte wezens vereerd worden – Siddha’s, Arhats, Acharya’s en anderen die devotie verdienen. Maar het doel van het opzeggen ervan is niet alleen verering uit te drukken voor die verheven wezens maar het begrijpen van de deugden waarvan zij de belichaming zijn en deze te imiteren. De ware betekenis van devotie is getransformeerd worden tot het beeld van het

voorwerp van verering, met alle attributen die dat Wezen vertegenwoordigt.

In een verhoogde staat van devotie, die van diep binnenin ontstaat, ziet de toegewijde de weerspiegeling van Brahman in alle talloze levensvormen. Daarom wordt het gevoel van liefde jegens alle leven op gelijke wijze uitgedrukt en kenmerkt zich door een afwezigheid van *raga* en *dvesha*, aantrekking en afkeer. De grote heilige en dichter uit Goejarat in India, Narasimha Mehta, drukte deze staat prachtig uit in zijn compositie:

*'U alleen bent in het Universum,
u verschijnt in talloze vormen,
in het lichaam bent u de vitale adem,
u bent het Licht dat licht zichtbaar maakt,
in het niets bent u het Woord
... Er zijn misschien vele vormen, maar de
substantie is dezelfde.
Het zijn de zogenaamde geleerden die
mensen in verwarring gebracht hebben.
De werkelijkheid is als het zaad in de boom,
en de boom in het zaad
maar ze kan niet gevonden worden door het
denkvermogen.
Ze openbaart zich alleen aan degene die
haar benadert met Liefde.'*

'Negenvoudige devotie' beschrijft de aard van de toegewijde als zijnde argeloos, vrij van zelfzucht, tevreden met de omstandigheden van het leven en zelfbeheersing en deugden in praktijk brengend. Afstand nemen van talloze activiteiten is een van de kenmerken die leiden tot eenpuntigheid. Zo is de weg van de mystici, wier weg de weg van het hart is. Hun mystieke ervaringen en verhoogde staat van liefde komen tot uitdrukking in prachtige liederen en muzikale composities.

Zulke devotie neemt een kwaliteit aan die uniek is in zichzelf wanneer zij onvoorwaardelijk is, onverdeeld en niet zelfzuchtig in haar aandacht voor het object van adoratie en verering. Zoals de heilige Paulus zegt, 'liefde zoekt niets, verlangt niets.' De hoogste staat van devotie wordt aangegeven door zulke onvoorwaardelijke liefde wanneer men niets zoekt – zelfs geen bevrijding. Dan wordt het handelen

zonder begeerte en is het weergaloos in zijn verhevenheid.

Er bestaat een interessant verhaal over de grote Mogul Keizer Akbar en de muziek maestro, Tansen, die beschouwd werd als een van de juwelen van het hof van de Keizer. Tansen was een grote componist wiens weergave van melodische wijzen of *ragas* uitmuntend was. Op een dag gaf de Keizer te kennen dat hij wilde luisteren naar de muziek van Tansens goeroe, Swami Haridas. Tansen stemde erin toe hem mee te nemen naar de ashram van zijn goeroe maar zei dat zij onopvallend naar hem zouden moeten luisteren, zonder zijn aandacht te trekken. Vroeg op een ochtend gingen de Keizer en Tansen naar de ashram, verborgen zich achter een boom en luisterden naar een klassieke compositie die de uitdrukking vormde van diepe devotie aan God met veel vuur. Het was een roerende ervaring die de Keizer nooit eerder beleefd had. Zijn voor de hand liggende vraag aan Tansen was: 'waarom heeft uw muziek niet dezelfde toverkracht?' Tansens antwoord was een openbaring: 'ik zing voor de Keizer, maar mijn goeroe zingt voor de Keizer der Keizers (God).' Wanneer devotie wordt opgedragen aan de Allerhoogste op een onvoorwaardelijke en zuivere wijze, neemt het een kwaliteit aan 'uit een andere wereld'.

Jnanesvar, die de *Jnaneisvari Gita* componeerde, legde sterk de nadruk op de leer van het hart in zijn leringen. Deze werd uitgedrukt als broederlijke liefde voor alle wezens en devotie tot God. Zijn definitie van devotie was uniek. Hij zei: 'bekijk ieder wezen als een microkosmos van de macrokosmos. Dit is waarlijk het pad van devotie' (*Anubhavamrta*). Namadeva uitte soortgelijke denkbeelden toen hij zei dat een ware heilige Vasudeva of God in alle wezens ziet. Aurobindo had een dergelijke mystieke ervaring toen hij in de gevangenis zat in Alipore toen hij Vasudeva overal zag, in de vorm van de cipier, de muren, de tralies, zijn beddengoed en de andere gevangenen. Een andere heilige uit Maharashtra, in West India, Eknath, beschouwde devotie als een doel en ook als

het middel. Het einddoel van zulke aspiranten was om in eeuwigdurende vervoering te zijn voor het Goddelijke door hun devotionele praktijken.

Goeroe Nanak, de stichter van het Sikhgeloof, hechtte veel belang aan het uitdrukken van devotie door *nam*, *dan* en *ishnan*.

Nam verwijst naar eenheid met God, *dan* naar eenheid met de hele mensheid door vrijgevigheid, zelfopoffering en dienstbetoon, en *ishnan* naar eenheid met ons Hoger Zelf door zuivering en verheffend streven. Om het doel van redding te bereiken benadrukte Nanak het gevoel van verwondering – de wonderbaarlijke God, zijn wonderbaarlijke schepping en wonderbaarlijke orde. Opperste nederigheid die leidt tot onderworpenheid en liefde voor de hele mensheid worden benadrukt in de *Goeroe Granth Saheb*, het heilige boek van de Sikhs. Door middel van devotionele gebeden trachten aspiranten hun bewustzijn te verbinden met dat van God. Andere grote mystici die behoren tot de Bhakti-traditie in India, zoals Kabir en Meera, beschouwden devotie als de opperste manier om Godrealisatie te bereiken. Zij waren mystici die in staat waren om door de sluiers van maya heen te dringen en de werkelijkheid te aanschouwen. Dit wordt weerspiegeld in hun composities.

In de Christelijke traditie bracht de heilige Franciscus van Assisi een soortgelijke boodschap. Zijn devotie tot God werd uitgedrukt door dienstbetoon aan zowel mens als dier. In de moderne tijd gaf Moeder Teresa van Calcutta aan de devotie tot God een nieuwe dimensie door haar dienstbetoon aan de armen en behoeftigen van die stad, hetgeen zij zag als dienstbetoon aan Jezus. Devotie neemt een alomvattende betekenis aan wanneer in de hele schepping een afspiegeling van God gezien wordt. Zij wordt weerspiegeld in alle dienstverlenende handelingen, in de wijs-

heid die ervaren wordt in het begrijpen van het Ene Leven in zijn vele vormen en in de liefde die voortkomt uit deze staat. Angelus Silesius suggereert de weg van het hart in zijn compositie:

‘De langste weg tot God, de indirecte, gaat door het intellect. De kortste weg gaat door het hart. Hier is het einde van mijn reis en hier het begin ervan.’

De weg van het hart is de weg van zelfverloochening, van de ontkenning van egoïsme. Wanneer het hart regeert over het hoofd, bloeit de liefde op. Het is het pad van overgave van het lager zelf op het altaar van het hoger Zelf. In de *Bhagavad Gita* beschrijft de heer Krishna uitgebreid de eigenschappen van een toegewijde aan Arjoena. Hij noemt ze op:

‘Hij die vrij is van haat jegens alle wezens, is vriendelijk en attent voor allen, ontbeert het bewustzijn van “ikheid” en bezitterigheid, blijft gelijkmoedig onder lijden zowel als vreugden, is vergevingsgezind, immer tevreden; een regelmatig beoefenaar van yoga, die steeds door yoga probeert het zelf te kennen en zich te verenigen met de geest, die in het bezit is van een ferme vastberadenheid, met een denkvermogen en onderscheidingsvermogen die ondergeschikt zijn aan Mij – hij is Mijn toegewijde, hij is Mij dierbaar.’

In andere verzen weidt Krishna verder uit over deze eigenschappen: vrij van uitgelatenheid, afgunst, vrees en zorgen, vrij van wereldse verwachtingen, onbezorgd en onaangetaan door de omstandigheden. Zo iemand is vrij van *raga* en *dvesha*, aantreking en afstoting. Sankaracharya bevestigt in zijn werk *Moha Mudgara* de noodzaak voor het temperen van wijsheid door devotie. De voorbereiding voor het pad moet zowel het hoofd als het hart omvatten.

Uit: *The Theosophist*, november 2002
Vertaling: A.M.I.

Vragen en antwoorden

Dit artikel omvat het eerste deel van een zitting van de Internationale Conventie van de TS te Adyar, 2002, met mevrouw Radha Burnier, dr. John Algeo en mevrouw Mary Anderson.

Vraag 1: hoe kan een gezinshoofd, omgeven in de wereld door sociale verplichtingen, familiebetrekkingen en wereldse activiteiten het spirituele leven leven en zich daarbij voorbereiden op het betreden van het pad?

R.B.: Zoals ik het zie moet het spirituele leven beginnen in de wereld; er is geen andere manier. We zijn op de wereld om onze zintuigen te gebruiken, om de implicaties van wat we zien en doen intelligent te bestuderen en te leren wat wel en niet van belang is in het leven, wat werkelijk is en wat niet. Als wij niet in de wereld waren, zou er geen gelegenheid zijn dit te doen.

We kunnen leven in *devachan* omringd door een wereld van onze eigen makelij, maar het zou heel jammer zijn om voor altijd in die toestand te leven, omdat het niet zal helpen bij het ten volle ontplooiën van onze vermogens, in het bijzonder het vermogen tot spirituele onderscheiding (*viveka*).

Dus of men nu leeft als gezinshoofd of betrokken is bij het zakendoen, lesgeven of werken als arts of advocaat – de Heren van Karma weten het best waar ze ons moeten plaatsen – overal, elke dag, misschien ieder uur bestaat er een gelegenheid om de eigenschap van onderscheidingsvermogen te oefenen en te ontwikkelen. Geen enkel vermogen ontwikkelt zich tenzij ze beoe-

fend wordt. Een baby die in zijn wiegje ligt en met zijn beentjes en armpjes door de lucht zwaait, is een wijs wezentje; hij weet dat zijn spieren zullen groeien en dat zijn lichaam zich zal ontwikkelen juist doordat hij dat doet. Maar wij zijn niet zo wijs, aangezien we niet beseffen dat wij, om de innerlijke vermogens te ontwikkelen, ze moeten oefenen.

In de wereld worden allerlei mogelijkheden geboden voor het ontwikkelen van *viveka* of onderscheidingsvermogen, waardoor we beginnen te leren, zoals *Aan de Voeten van de Meester* zegt, niet alleen wat werkelijk is en wat onwerkelijk, maar wat belangrijker is en wat minder belangrijk en wat er kan wachten, enzovoort. Men moet nooit de positie betreuren waarin men zich bevindt, noch trachten aan het heden te ontsnappen en hopen dat de omstandigheden zich in de toekomst zullen wijzigen. Als wij waarlijk gebruik maken van de mogelijkheden die het dagelijks leven ons biedt in ieder beroep, in iedere situatie, op iedere leeftijd en temidden van ieder soort mensen, scheppen wij karmische krachten die zullen leiden tot een situatie die grotere mogelijkheden biedt voor spirituele ontwikkeling.

Wanneer spiritueel onderscheidingsvermogen toeneemt, gaat dat gepaard met een toename van mededogen, een afnemen van egoïsme, een groter worden van het hart en een verheffing van het intellect. Dat gebeurt allemaal in het leven wanneer *viveka* wordt beoefend. Daarom wordt er zoveel belang gehecht aan het beginnen van het spirituele leven met *viveka*, dat onvermijdelijk geassocieerd wordt met een zekere onthechting van onwerkelijke dingen, of *vairagya*. Wanneer wij ons innerlijk losmaken van irreële dingen, zijn wij al op het spirituele pad. Wij hoeven niet te vragen: hoe moet ik het spirituele leven leiden?

J.A. Wij denken vaak over het spirituele leven in termen van wat wij doen. Ik denk dat het misschien nuttiger is om er over te denken als een kwestie van hoe we doen wat we doen. Een zeventiende eeuwse

dichter, George Herbert, schreef eens: Alwie een kamer veegt volgens Uw wetten doet dat uitstekend.

Oftewel, veeg je de vloer met toewijding, of als een plichtmatige handeling, dan is dat een handeling van bidden tot God. Wat wij ook doen, als wij dat op de juiste manier doen en met het juiste motief, dan wordt die handeling een handeling op het spirituele pad. Het leiden van het spirituele leven is niet het zich terugtrekken uit de wereld. Dat is niet wat de Bodhisattva's doen. Dat is niet wat Krishna aan Arjuna leerde. Het leiden van het spirituele leven kan, en vanuit theosofisch oogpunt denk ik dat het dat vooral moet zijn, leven zijn in de wereld op een spirituele manier met de bedoeling de hele mensheid daarmee goed te doen.

Vraag 2: Is de wet van karma van toepassing op alle gebeurtenissen die in iemands leven gebeuren, of zijn er ook uitzonderingen die niet in overeenstemming met karma zijn?

M.A. Ik zou zeggen dat de wet van karma beslist van toepassing is op alle gebeurtenissen. Maar heel vaak begrijpen we de wet van karma verkeerd. Wij spitsen hem toe, wij beseffen niet hoe breed en hoe flexibel hij is; in feite kunnen wij karma niet echt begrijpen, zegt men, totdat wij erboven staan. Maar het algemene idee is simpel: naarmate men handelt, zo scheidt men gebeurtenissen en omstandigheden in onze toekomst en zelfs in het heden. Maar karma is heel flexibel. Wij kunnen verrassende dingen lezen over karma die ons verstand doen staan. Ergens in *De Sleutel tot Theosofie* zegt mevrouw Blavatsky over *devachan*, het gelukzalige hemelse bestaan na de dood, dat *devachan* gedeeltelijk een soort compensatie is voor lijden dat wij niet verdiend hebben. Maar volgens karma verdienen wij altijd het lijden dat ons treft! Maar misschien is het evenwicht dat geschapen wordt door de wet van karma soms onafhankelijk van de tijd. Het betekent niet altijd dat de oorzaak eerst komt en dan het gevolg. Laten we vast houden aan het idee dat karma eenvoudig even-

wicht herstelt. Als we een pendel hebben die ver de ene kant uitwaait, zwaait deze vanzelfsprekend ook ver naar de andere kant. Dat is het algemene idee. Maar ik denk dat we dit niet al te zeer moeten toespitsen en denken: 'O, ik lijd in dit leven. Ik heb in een vorig leven vast dat en dat gedaan.' Ik denk niet dat wij dat precies kunnen weten, en dat is ook niet nodig. Het gaat er niet om specifieke oorzaken te kennen, maar te beseffen welke lessen karma ons verschaft. Het dagelijks leven is niet alleen het resultaat van onze verrichte handelingen, maar het leert ons ook lessen die waarschijnlijk noodzakelijk zijn voor ons, of we dit nu beseffen of niet.

R.B. Misschien begrijpen we karma verkeerd, zoals Mary zegt, maar wij begrijpen misschien ook verkeerd dat waarmee we in ons leven geconfronteerd worden. De twee zijn elkaars spiegelbeeld. Mensen denken over het algemeen wanneer zij lijden, problemen hebben en worstelen, dat dat karma is, en dat zij hier op de een of andere manier het hoofd aan moeten bieden. Maar wanneer zij comfortabel zijn, en redelijk gelukkig in een prettige omgeving, denken ze dat er geen karma bestaat. Maar dat is ook karma. C.W. Leadbeater wees erop dat mensen geloven dat de armen karma ondergaan en dat de rijken aan lijden ontsnapt zijn. Dat is een volkomen misvatting, want een rijke man lijdt misschien wel meer – uit *avidya* of onwetendheid – dan een arme man, al naar gelang zijn houding. Iemand die door zijn rijkdom misleid is en daarom op een zelfzuchtige, bezitterige manier leeft, bevindt zich in een grotere staat van onwetendheid dan een arme man die heel weinig heeft maar die een beetje van zijn brood deelt met een hongerige hond op straat.

Dus wat is dat slechte karma waar wij mee om moeten leren gaan? Het is niet rijkdom of armoede alleen; het is de toestand van onwetendheid. Iemand heeft eens gezegd dat er geen thermometer bestaat om de graad van onwetendheid te meten, maar er bestaan criteria. Het ene absolute criterium is het gevoel van eenheid in welke situatie we ook zijn, of we af-

gescheidenheid voelen en haat, of vrij zijn van het gevoel van afgescheidenheid – dat is de richtlijn.

J.A. De Meester schreef aan de heer A.P. Sinnett dat de twee meest belangrijke ideeën die wij moeten begrijpen karma en nirvana zijn. En wat het belangrijkste is, is ook vaak het moeilijkst. Soms denken we over karma in heel simpele, ja zelfs simplistische termen. Het is een beetje als het westerse idee over de kerstman. In het westen is er een lied dat met Kerstmis gezongen wordt waarin staat dat de kerstman weet of je zoet bent of stout. We hebben het gevoel dat karma een soort kerstman is die weet of we zoet of stout geweest zijn en die ons dienovereenkomstig beloont of straft. Maar karma is in feite een onpersoonlijke, universele wet, een wet die op vele niveaus werkt. Wij moeten het niveau begrijpen waarop karma werkt om het te zien en te herkennen. Het werkt vanzelfsprekend in ons eigen leven. Als wij iets doen in dit leven nu, zullen er bepaalde consequenties uit voortvloeien en dat is karma. Maar karma werkt ook in een veel groter kader, in ons individuele bestaan in leven na leven, zodat iets dat ons in dit leven overkomen is misschien het resultaat is van handelingen, gepleegd in een vorig leven. Maar daar houdt het niet op. U en ik zijn allen leden van één familie, dezelfde soort, wij zijn allemaal in zekere zin één. En als gevolg daarvan, zoals Mevrouw Blavatsky schreef aan een van de Amerikaanse Conventies, heeft het handelen van een individu niet alleen invloed op de persoon of het individu die de handeling pleegt, maar op de hele mensheid, omdat wij allen één zijn. Geen van ons kan iets doen dat geen invloed heeft op ons allen. En Karma is nog meeromvattend omdat wat wij doen invloed heeft op het hele milieu rondom ons, de hele wereld. Zo werkt karma op vele verschillende niveaus van algemeenheid en wij ervaren allemaal het effect daarvan op ieder niveau. Het is een heel complex proces.

Vraag 3: gekloonde baby's worden onnatuurlijk geproduceerd. De vraag is, wat voor soort ziel zou worden aangetrokken tot zo'n mens? Bestaat er misschien een mogelijkheid dat zulke baby's bezeten worden door aardgebonden entiteiten van de onaangenaamste soort?

R.B. Er werd een soortgelijke vraag gesteld op het Wereldcongres in Sydney en professor Samdhong Rinpoche wees erop dat klonen betrekking heeft op het fysiek lichaam, dat niet de echte mens is. Het bewustzijn dat het lichaam gebruikt is niet onderworpen aan de wensen en manipulaties van wetenschappers. Klonen zal niet het effect hebben waar de mensen bang voor zijn, omdat de groei van de ziel gericht wordt vanuit de hogere regionen. De Heren van Karma sturen de ziel weg om te incarneren op karmisch geschikte plaatsen.

Op een bepaalde manier zijn we allemaal klonen, want we hebben allemaal twee benen, twee armen, een hoofd, een hart, twee ogen enzovoort; maar vanuit een ander gezichtspunt zijn onze lichamen een combinatie van moleculen van materie met variërende kenmerken, en het menselijk karakter zelf verschilt van persoon tot persoon. Dus wij zijn zowel klonen als niet-klonen. De Natuur diversifieert voortdurend. Misschien is dit een deel van de wet van manifestatie. Duizend muggen lijken misschien op elkaar. Duizend mensen kunnen niet op elkaar lijken. Duizend muggen gedragen zich misschien op dezelfde manier, maar geen twee mensen, noch zelfs twee honden, doen dat. Bestudering van de Natuur toont ook dat functie het lichaam conditioneert. Dus als zielen bepaalde functies moeten vervullen, zullen lichamen blijven veranderen. Als wetenschappers op grote schaal klonen produceren, terwijl de natuur gericht is op diversificatie, hoe zal dat dan uitwerken? Kunnen wij veilig zeggen dat de Natuur op den duur zal overwinnen? De Natuur maakt zich niet druk over onze tijdschaal. Als functie dicteert wat het organisme moet zijn, wordt dit bereikt door lange periodes van 'onze' tijd. De functie van van-

daag of morgen zal overmorgen geen invloed hebben op het lichaam. Op den duur, al naar gelang van de functie van het individuele bewustzijn dat neerdaalt in de fysieke wereld, zullen lichamen gaan veranderen.

Er is geen manier om verandering op welk niveau dan ook te voorkomen – want het is de levenswet. In India kenden vroeger de meeste ontwikkelde mensen het Sanskriet. Toen werd in de verschillende regio's in het land het Sanskriet op een andere manier uitgesproken, dus toen ontwikkelde zich de Pali-taal. Vervolgens, toen het Pali op een andere manier werd uitgesproken door verschillende mensen, ontwikkelden zich de Sanskritische talen. Hetzelfde zal er gebeuren met onze denkvermogens, ons gedrag, onze manier van functioneren enzovoort. De wetenschappers die tegen de Natuur in vechten zullen niet al te succesvol zijn, want de kracht van de Natuur is onbeperkt.

De wetenschappers die tegen de Natuur in vechten zullen niet al te succesvol zijn, want de kracht van de Natuur is onbeperkt.

Er is een ander punt. Stel twee mensen zijn fysiek precies hetzelfde, en hun genetische samenstelling is hetzelfde, dan is dit misschien niet van al te groot belang. Wat er meer toe doet zijn de trillingen van het fysieke, etherische en andere lichamen, die niet gegeneerd kunnen worden door de wetenschappers; zij zijn het gevolg van karmische factoren. Ook al gaat door de technologie alles op elkaar lijken, toch zullen de trillingen niet hetzelfde zijn.

J.A. In feite hebben we al manieren gevonden om menselijke lichamen te reproduceren op andere dan de natuurlijke manier. Er bestaat bijvoorbeeld in-vitro bevruchting; dat wil zeggen, een arts kan een eitje wegnemen bij een vrouw, in het laboratorium sperma in het eitje injecteren en vervolgens het eitje opnieuw implanteren in de vrouw. Dat is dus een niet-

natuurlijke manier die al enige tijd aan de gang is. Ik zou denken dat de echte vraag wat betreft klonen is wat de fysieke resultaten ervan zijn. Wij weten blijkbaar van kloonervaringen op schapen dat het resulterende lichaam niet gezond is en geen normale fysieke levensduur heeft. Dus is dat misschien een zaak die ons zorgen kan baren, veeleer dan het spirituele, waarover Radha al suggereerde: 'de Natuur zal er wel voor zorgen'.

M.A. Ik bedenk me dat heel vroeger, volgens wat bijvoorbeeld gezegd wordt in *De Geheime Leer*, er verschillende manieren van voortplanting bestonden; menselijke wezens kwamen op verschillende manieren tot existentie. Dus misschien is dit alleen maar een andere manier. Er bestond geboorte door eieren enzovoort; de geboorte van het kind uit één ouder voor de scheiding van de seksen, enz. Dus als we hiernaar kijken vanuit een heel breed gezichtspunt zal er misschien een soort verandering komen in de manieren waarop men tot incarnatie komt, maar misschien is dit niet het belangrijkste. Zoals hierboven al gezegd is, dit verwijst alleen naar het fysiek lichaam.

Verlichting is feitelijk zien, waarnemen met onze innerlijke eigenschappen, bewust zijn.

Vraag 4: hoe kan ik mijn weg vinden vanuit het 'ik', de persoonlijkheid, naar de individualiteit en het hoger Zelf?

M.A. Men kan zeggen: door het ik, de persoonlijkheid, te vergeten. Maar hoe vergeten we het ik dan? Misschien ten eerste door ons ervan bewust te worden. Zoals Krishnamurti vaak heeft aangegeven, zijn wij niet oplettend genoeg voor wat zich in onze omgeving bevindt; wij zijn niet oplettend genoeg voor wat er gebeurt binnenin onszelf, voor onze gedachten, enzovoort; wij zijn ons niet altijd bewust van onze gedachten of onze verlangens. Als wij onszelf echt zouden kunnen zien, zouden er misschien bepaalde dingen wegvallen.

Vergeten is iets dat niet echt geprobeerd kan worden in de praktijk; het moet gewoon gebeuren. Maar misschien kunnen wij wat voorwaarden introduceren om het te laten gebeuren, bijvoorbeeld zoals ik zei, door onszelf echt te observeren, onszelf te kennen, onze zwakke punten te zien zonder ons daardoor van de wijs te laten brengen, of zonder ze te rechtvaardigen, maar ze gewoon te zien. Dan kunnen ze misschien wegvallen.

J.A. Hoe kan ik mijn weg vinden vanaf het 'ik', de persoonlijkheid, naar de individualiteit en het Hoger Zelf? Vergeet het ik. Richt u in plaats daarvan op anderen. Besteed uw tijd niet met u zorgen te maken over hoe dingen u zullen beïnvloeden of hoe u uw Hoger Zelf kunt worden, maar richt u in plaats daarvan op wat u op een hulpvaardige manier voor anderen kunt doen. En als u zich daarop richt, zult u de weg vinden.

Vraag 5: er zijn leraren of goeroes die denken dat zij verlichting kunnen overbrengen op hun leerlingen. Is dit mogelijk vanuit het standpunt van theosofische leringen? Wij hebben het hier over de transmissie-tradities.

R.B. Ik vraag me af of echte leraren denken dat ze verlichting kunnen overbrengen. Of zijn er alleen leraren die doen alsof ze dit kunnen, omdat het commercieel en psychologisch bevredigend is? Om het anders te formuleren, iemand die zegt dat hij verlichting kan overbrengen op iemand anders is geen ware leraar. De twee zijn met zichzelf in tegenspraak.

Er zijn veel dingen die iedereen voor zich zelf kan doen. In de *Vivekachudamani* zegt Sri Sankaracharya dat als een vader zich in de schuld steekt, de zoon het moet afbetalen. Maar als de vader ziek wordt, kan de zoon niet in zijn plaats de medicijnen innemen. Wanneer iemand blind geboren wordt, kan iemand die persoon dan zijn zicht teruggeven? Het is niet mogelijk. Verlichting is feitelijk *zien*, waarnemen met onze innerlijke eigenschappen, bewust zijn. Stel dat ik veel pijn lijd, hetgeen betekent dat ik mij van die pijn bewust ben, kan ik

die pijn dan feitelijk op jou overbrengen? Probeert u nu alstublieft hevige pijn te voelen. Dat kunt u niet, omdat dit alleen door ervaring gekend wordt. Extase kan niet ervaren worden door erover te denken, of doordat iemand ons erover vertelt. Wij kunnen onszelf niet op bevel in een toestand van vervoering brengen. Deze ervarings- of subjectieve aspecten van het leven (verlichting is het ultieme in subjectiviteit) zijn zuiver bewustzijn.

Dit komt tot ieder mens die de noodzakelijke voorwaarden hiertoe vervult en niet door het van iemand te krijgen. De theosofische visie is dat wij niet afhankelijk zouden moeten worden van een leraar. Als een leraar wijze woorden spreekt, laten wij dan daarnaar luisteren en ernaar leven. Luisteren betekent een lerend denkvermogen bezitten. Wanneer het denkvermogen die eigenschap van ontvankelijkheid bezit, leren wij overal van. Ieder van onze sprekers vanochtend heeft woorden gesproken die inzicht zouden kunnen stimuleren. Iedere handeling – spinnen, eten opdienem of kleren wassen – die met volle aandacht wordt verricht en met liefde voor wat er gedaan wordt, ontwikkelt ons vermogen om bewust te zijn en te leren. Zoals reeds gezegd, eigenschappen ontwikkelen zich alleen door oefening; leervermogen is een soort eigenschap en ontwikkelt zich door oefening. Een van de Meesters heeft gezegd (zie *Brieven van de Meesters van Wijsheid*): let op iedere aanwijzing van waar dan ook. En hij citeerde Shakespeare, die schreef dat preken zelfs door stenen gehouden kunnen worden.

J.A. Bij het becommentariëren van deze vraag, zal ik een analogie geven uit mijn ei-

gen leven. Ik heb het grootste deel van mijn volwassen leven doorgebracht als docent op de universiteit en een van de dingen die ik geleerd heb van al die jaren lesgeven of proberen les te geven aan veel studenten is dat het onmogelijk is om iemand iets te leren. Het is alleen mogelijk om studenten te helpen bij het leren. Alles wat men leert komt van de individuele persoon die het verwerft, niet van de leraar die het geeft. Het enige dat de leraar kan doen is de richting aangeven aan de studenten, hen vertellen waar ze informatie kunnen vinden, wat zij kunnen doen om te leren wat ze aan het bestuderen zijn. Ik denk dat dit ook grotendeels waar is voor wat betreft spirituele leraren en verlichting.

M.A. Als iemand beschouwd kan worden als spirituele leraar, zijn het de Mahatma's. Er bestaat een beroemd citaat uit een van de Mahatma brieven, dat 'verlichting van binnenuit moet komen' en dat de leerling alleen bepaalde inzichten kan bereiken wanneer hij of zij daar klaar voor is. Het klinkt misschien nogal vreemd, maar we zouden kunnen zeggen dat de leerling belangrijker is dan de Leraar, hetgeen ruwweg overeenkomt met wat John ook al zei. Als de toekomstige leerling klaar is om te ontvangen, dan zal die ontvangst plaatsvinden; met andere woorden: 'als de leerling gereed is, zal de Meester er zijn.' Maar wanneer de leerling niet gereed is, kan geen enkele Meester verlichting aan hem overbrengen.

Uit: *The Theosophist*, april 2003
Vertaling: A.M.I.

Boek & periodiek

De in deze rubriek gerecenseerde boeken zijn voor uitleen beschikbaar in de Theosofische Bibliotheek te Amsterdam.

De Bhagavad Gita, Het boek van devotie, door William Quan Judge

Waarschijnlijk is er nimmer in de geschiedenis van de mensheid een diepzinniger en tegelijkertijd duidelijker geschrift ontstaan dan de Bhagavad Gita als het gaat om de religieuze, filosofische en praktische betekenis van dit alom geprezen werk. Het is nog immer een onschatbare sleutel tot het ontsluiten van de meer edele natuur van de mens door Krishna's Wijsheid; een gids om het dagelijks leven te leiden in devotie aan de Allerhoogste Geest, in liefde, altruïsme en waarheid naar alles en iedereen, bevrijd van egoïsme, haat, jaloezie, afgunst, zinnelijke begeerten, afgescheidenheid en onwetendheid. De vertolking van W.Q. Judge is een bron van inspiratie om dát levenspad te gaan.

(Informatie uitgever)

Bhagavad Gîtâ, Boek 1, een vertaling met commentaar, Mr. Paul G. van Oyen (Red.), Conversion Productions, Amsterdam, 2003, 61 p., ISBN 90 76392 20 X, prijs € 9.

Bhagavad Gîtâ betekent het lied of de boodschap van de Heer. Wij zouden zeggen 'de blijde boodschap van Krishna'. In het Westen wordt dit boek ook wel de Bijbel van de Hindoes genoemd, maar we kunnen evengoed het Nieuwe Testament de 'Gîtâ van de Christenen' noemen. Shrî Krishna verscheen in de mensenwereld op een cruciaal moment: de overgang van de bronstijd naar de ijzertijd. Men zegt dat dit moment ongeveer 5300 jaar geleden plaatsvond. De bronstijd kwam ten einde door de grenzeloze arrogantie en behoudzucht van de heersende klasse van de *kshatriyas*. Trots en arrogantie maken een mens blind en zo komt het dat de laatste vorst uit dat tijdperk bekend staat als de blinde koning Dhritarâshtra.

Het eerste boek van de Bhagavad Gîtâ geeft een beschrijving van de omstandigheden rond de strijd die op het punt staat te

ontbranden. Tevens geeft de tekst ons een karakterbeschrijving van Arjuna en hoe hij innerlijk gespleten raakt bij het zien van al *zijn* verwanten. In waarheid is de hele mensheid één groot gezin en het is de taak en functie van de *kshatriya* om het geheel op orde en goed functionerend te houden, zo nodig dient de *kshatriya* daarbij geweld te gebruiken. De voortgang van de rechtstaat is de verantwoordelijkheid bij uitstek van Arjuna en de zijnen. Hij ziet zich geplaatst tegenover de kracht en macht van zijn neef Duryodhana die op alle mogelijke wijzen toont dat niemand hem zal weerhouden om door te gaan met misbruik te maken van de macht.

Als het gordijn van het toneel opgaat zien we de blinde koning Dhritarâshtra peinzend voor zich uit staren. Naast hem zit zijn hofmeier Sañjaya. Het is het moment dat de broedertwist tussen de honderd zonen van de koning en hun vijf neven op het punt van uitbarsten staat. De hele toenmalig bekende wereld had partij gekozen in deze immittente slachting en was aanwezig, hetzij aan de kant van de oudste zoon van Dhritarâshtra, Duryodhana genaamd, hetzij aan de kant van de vijf zonen van Pându. Deze Pându was de jongere broer en regent voor Dhritarâshtra omdat Dhritarâshtra blind was. In deze dreigende atmosfeer van 'goed' tegenover 'slecht' maakte Dhritarâshtra zich grote zorgen. Door zijn blindheid kon hij geen getuige zijn van de strijd. Zijn hofmeier Sañjaya bezat echter de gave van helderziendheid en kon hem een ooggetuigeverslag uitbrengen

Boek & periodiek

van de strijd, terwijl die plaatsvond. De symboliek van de blindheid van de koning en de gevolgen ervan zijn duidelijk.

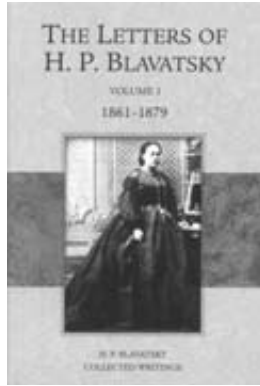
Bhagavad Gîtâ, boek 2, 125p., ISBN 90 76392 20 X, prijs € 9.

Het tweede boek neemt de draad van het verhaal op met Shrí Krishna die Arjuna uit zijn droom helpt. De droom van Arjuna houdt in dat hij zijn kosmische functie vergeet vanwege zijn gehechtheid en loyaliteit jegens zijn bloedverwanten. In deze beperkte visie ziet Arjuna niet langer zijn grotere verantwoordelijkheid als beschermer van het geheel. Zijn 'probleem' is van sociale, morele en ethische aard en is relatief en veranderlijk maar daarom niet minder actueel! *Dharma*, juiste handeling, heeft echter een absolute kwaliteit die nimmer uit het oog mag worden verloren omdat de mens dan zijn verankering verliest en, zoals Arjuna ondervond, speelbal wordt van de omstandigheden. Arjuna is nog niet tot de rijpheid van wijsheid gekomen, die hem inzicht zal geven in de ware aard van het grote drama dat schepping heet. Demonische en goddelijke krachten zullen het binnen de schepping altijd met elkaar aan de stok krijgen. Vroeg of laat zal er een ontlasting plaatsvinden. Op de cruciale momenten worden deze spanningsvelden meestal met een bezoek vereerd van een van de incarnaties van God zelf, zoals Shrí Krishna als incarnatie van Vishnu.

Deze serie van een vertaling met commentaar van de Bhagavad Gîtâ zal in achttien delen verschijnen.

Paul G. Van Oyen (1944) is bekend als auteur en vertaler op het gebied van advaita vedanta en de gnostiek. Hij is nauw verbonden met de Shankara-traditie van Shringeri Pitham in Zuid India.

Peter van der Linden

The Letters of H.P. Blavatsky, Vol. I, 1861-1879. Edited by John Algeo e.a.; TPH (Quest Books), Wheaton en Chennai (Madras) 2003; xix en 634 blz., ISBN 0-8356-0836-0 (geb.), € 27,50.

Niet alleen moeten we zeer verheugd zijn dat het eerste van vier delen brieven van Blavatsky verschenen is, we moeten ook verheugd zijn dat een akelige voorgeschiedenis tot een oplossing is gekomen.

De redacteur van HPB's *Collected Writings*, Boris de Zirkoff, had het plan niet alleen al haar boeken, maar ook haar brieven in die serie uit te geven. Nadat een aantal delen van haar tijdschriftartikelen in die serie waren uitgegeven bij diverse uitgevers, vrijwel geheel betaald door giften, bood Sri Ram hem aan dit via de TPH te doen. Dit betekkende voor De Zirkoff een hele

zorg minder. Toen hij stierf en HPB's brieven nog niet in de serie waren opgenomen, heeft hij dan ook wat hij op dit punt had aan de Theosophical Society in de USA nagelaten. Joy Mills, die het project zou afmaken, bleek daar geen tijd voor te hebben en droeg het over aan John Cooper, zoals John Algeo terecht schrijft: 'een alom bewonderde theosofische historicus.' John Cooper, een Australiër, pakte het project op.

Nu bestaat er buiten de officiële theosofische organisaties een groep mensen met een meer dan gewone kennis van de theosofie en de theosofische geschiedenis. De door hen geschreven artikelen vindt men in het algemeen niet in de officiële theosofische tijdschriften en uitgeverijen, maar bij dit soort instellingen aan de rand van het spectrum. Soms zijn zij lid van een van de theosofische organisaties, soms ook niet, maar zij hebben naast hun kennis een kenmerk gemeen: een diep gevoeld wantrouwen tegen de bestuurders van de officiële organisaties.

Toen dan ook na de dood van John Cooper bekend werd dat John Algeo, toen president van de TS (Adyar) in de USA, het project zou voortzetten, ging er een schok van ontzetting door de groep. Dit was het begin van een vervelende periode met beschuldigingen aan het adres van John Algeo, waarin ook de familie van de overleden John Cooper zich mengde.

Nu is echter het eerste deel van HPB's brieven verschenen. Op de titelpagina vindt men als naaste medewerkers van John Algeo naast zijn vrouw Adele S.

Boek & periodiek

Algeo de volgende namen: Daniel H. Caldwell, Dara Eklund, Robert Ellwood, Joy Mills, en Nicholas Weeks. Een aantal daarvan behoort tot de hierboven genoemde groep. John Algeo heeft begrepen hoe men bekwaame medewerkers kiest.

De kritiek die aan het verschijnen vooraf ging was het verwoorden van de angst dat er weer aan HPB's teksten geknoeid zou worden. Niets daarvan. Alles is gelaten zoals HPB het zelf heeft geleverd, of, als men aangewezen was op bestaande publicaties, is daar niet aan geknoeid. Zijn er twee publicaties van een brief en er kon niet worden vastgesteld welke dichter bij de bron was, dan vindt men nauwkeurig wat de verschillen zijn. Zo hoort het!

Aan de hand van fotokopieën van brieven in HPB's handschrift die ik zelf heb, wantrouwend als ik zelf ook ben, heb ik de tekst in het boek van zo'n brief gecontroleerd, er mankeert niets aan.

De brieven hebben, zoals in de titel gemeld, betrekking op de periode 1861 tot 1879. Dat laatste jaar wil zeggen: tot het moment in 1879 waarin zij naar India vertrok met kolonel Olcott. Alles is voorzien van historische inleidingen, soms voor een groep brieven, soms voor een periode en soms voor één brief. Wat opvalt is dat men zich niet begeven heeft in speculaties, maar dat alles gegrondvest is op documenten en vaststaande feiten. De oorsprong van de brief, waar deze eerder is gepubliceerd, etc., wordt steeds aan het einde van elke brief vermeld.

En dan, los van dit alles, de inhoud van de brieven. Wat een

weelde om kennis te kunnen nemen van teksten van HPB die men nog nooit onder ogen heeft gehad. Vragen die er altijd waren worden beantwoord door de chronologische volgorde van de bekende en onbekende teksten.

Een bekende brief die veel discussie heeft losgemaakt na de publicatie in *Theosophical History* van juli 1995, gedateerd 26 december 1872, is gericht aan de Russische buitenlandse inlichtingendienst. Daarin biedt HPB aan uit vaderlandsliefde inlichtingen te verzamelen in het buitenland. Voor zover wij weten is er weinig twijfel over de echtheid van de brief, die te voorschijn is gekomen uit een Russisch staatsarchief en in 1988 in het Russisch in een tijdschrift aldaar werd gepubliceerd. Zelf schrijft zij (blz. 27): "Mijn oogmerk is niet winst, maar eerder protectie en hulp, meer moreel dan materieel van aard."

Dan is er nog een belangrijke factor die nog niet is besproken. De inhoud van sommige brieven draagt bij aan de kennis van de theosofie en de bronnen daarvan. Dit wordt ondersteund door een index die tevens een glossarium is. Ook hier wordt duidelijk dat er mensen aan het werk zijn geweest die hun zaken kennen. Hulde!

Henk Spierenburg

De hermetische schakel door Jacob Slavenburg

Hermes is een van de oudste wijzen der mensheid, bron van universele kennis. Dit unieke boek geeft de overdracht van deze hermetische wijsheid door de eeuwen heen weer. De auteur volgt de mega-wijze in zijn

manifestatie als Egyptische Thot, als Griekse Hermes en Arabische Idris. Hij beschrijft deze *Trismegistus* voorts als de indrukwekkende magische filosoof van de Renaissance, als mythische gestalte bij rozenkruis en vrijmetselarij en als alchemische Mercurius bij Carl Gustav Jung. Met het in kaart brengen van de integrale *hermetische traditie* vouwt zich het oude weten als een bloem open. In Hermes komen alle lijnen samen: Egyptische oerwijsheid, Griekse filosofie, joodse traditie, christelijke openbaring en universele wetenschappen als mathematica, magie, filosofie, astronomie, astrologie, (al)chemie, heelkunde, botanica en natuurwetenschap. Hermes toont ons vele gezichten. In dit boek worden deze op een uiterst boeiende en toegankelijke wijze getoond en in kaart gebracht.

Cultuurhistoricus drs. Jacob Slavenburg is een kenner van de *gnosis* en *hermetische traditie*. Hij publiceerde eerder boeken en artikelen over de hermetische gnosis, over het vroege christendom en over esoterische bewegingen. Hij is mede-vertaler van de *Nag Hammadigeschriften* in het Nederlands.

V e r e n i g i n g s n i e u w s

De Nationale Studiegroepen

In september 2004 kunnen nieuwe deelnemers instromen in de gespreksgroep over *De Geheime Leer* van H.P. Blavatsky. Gewerkt wordt met *De Geheime Leer* uitgave Couvreur 1968, twee delen in één band, ook wel aangegeven met de "Fricke", en met de uitgave in twee delen van Ankh Hermes in samenwerking met de TUP, Theosophical University Press. In de eerste bijeenkomsten zal onderzocht worden hoe de studie van Theosofie wordt aangegeven in de theosofische literatuur zoals o.a. in de brochure: *Madame Blavatsky over de studie van Theosofie* van Robert Bowen, verkrijgbaar bij het hoofdkantoor van de TVN in Amsterdam en bij diverse Loges. Het doel van theosofische studie is: het ontdekken van het juiste gebruik van het denken. Tijdens de zomerschool van de TVN van 9 – 11 juli 2004 (titel Door het oog naar het hart, een zoektocht door de Geheime Leer) zal daarop worden ingegaan door de deelnemers van de nationale studiegroepen.

Aanbevolen literatuur:

Grondslagen van esoterische filosofie door lanthe Hoskins.

Leven in wijsheid door Joy Mills

Regeneratie van de mens door Radha Burnier

Oude wijsheid, modern inzicht door Shirley Nicholson

Het onmogelijke zoeken door H.Dubbink

Aan de bron van de occulte traditie door Boris de Zirkoff.

Deze boeken zijn uitgaven van de Uitgeverij van de Theosofische Vereniging en zijn aanwezig in alle theosofische logebiblio-

theken en in de nationale bibliotheek in de Tolstraat. Zij zijn te koop bij de TVN boekhandel Tolstraat 154 Amsterdam.

De tweede gespreksgroep zal zich bezighouden met: *De Mahatma Brieven aan A.P. Sinnett*.

Deze groep is meer een vervolg op de studiegroepen van 2003 – 2004 ofwel voor diegenen die al langer met theosofische studie bezig zijn. Gewerkt zal worden met: *De Mahatma Brieven aan A.P. Sinnett* samengesteld door A.Trevor Barker, Uitgeverij TUP en met: *The Mahatma Letters to A.P. Sinnett in chronological sequence* van The Theosophical Publishing House Adyar.

De Nationale Studiegroepen vinden plaats in de Tolstraat 154 (zijdeur) in Amsterdam op zaterdagen vanaf 11.00 uur (10.30 koffie) tot ongeveer 14.30 uur. De data worden bekend gemaakt in de Agenda van *Theosofia*.

Inlichtingen: 020 – 6270185 of e-mail: ierlantf@xs4all.nl.

Adyar en de Conventie

Het bijwonen van de jaarlijkse Internationale Conventie in december op het Internationale Hoofdkwartier van de Theosophical Society in Adyar is voor vele leden van de T.S. een bijzondere ervaring. In december 2003 vond de 128ste Conventie plaats.

De "compound" in Adyar, een zuidelijke buitenwijk van Chennai, voorheen Madras, is een historische locatie. Kolonel Olcott en H.P. Blavatsky hebben in mei 1882 in aanwezigheid van o.a. Damodar het huidige hoofdkantoor en de omringende

Agenda

Nederland:

april

3 Algemene Ledenvergadering te Amsterdam
17 Studiegroep Barborka

mei

11-16 School of the Wisdom te Naarden, "Exploring the teachings of Krishnamurti" door prof. Krishna
22 Studiegroep Geheime Leer

juni

5 en 6 manifestatie Amsterdam met Hart en Ziel
12 studiegroep Barborka

juli

9 t/m 11 Zomerschool "Door het oog naar het hart, een zoektocht door de Geheime Leer"

oktober

30 en 31 De mystiek van Etty Hillesum

Buitenland:

oktober

9 t/m 16 The European School for Theosophy, in Dublin, Ierland

november

5 t/m 7 Conferentie van de Indo-Pacific Federation in Singapore

Voor nadere inlichtingen over genoemde activiteiten kunt u contact opnemen met de T.V.N.: 020-6765672.

Huddleston Gardens van totaal 109.000 m² gekocht voor een bedrag van 8500 roepies, nu ongeveer €160. Dankzij aankopen van Annie Besant in 1907 beslaat het landgoed aan weerszijden van de Besant Avenue Rd. naar Besant Nagar tegenwoordig een vierkante kilometer.

Op het terrein wonen ongeveer 180 leden van de T.S. die werken in verschillende afdelingen om alle activiteiten draaiende te houden: Tuinen, Technische Dienst, Bewaking, Social Welfare, Animal Dispensary, dierenapotheek, Huishoudelijke Dienst, Bibliotheek, Boekhandel en Uitgeverij (TPH). Daarnaast zijn er ongeveer tweehonderd betaalde externe medewerkers.

Op de Olcott School werken nog eens veertig leraren en tien leidinggevendenden aan de scholing van 750 leerlingen die uit de armste bevolkingslagen komen. Deze kinderen wonen "thuis" in hutjes en komen meest blootsvoets naar school; zij krijgen een uniform en dagelijks een goede maaltijd.

Op deze plaats hebben alle pioniers van de T.S. rondgelopen: HPB, Olcott, Besant, Damodar, Subba Rao, Jinarajadasa, Leadbeater en natuurlijk Krishnamurti, die tot ongeveer 1930 hier gewoond heeft.

De natuur is indrukwekkend: vele (460!) tropische bomen, struiken, planten en bloemen en zeer veel vogels en dieren: jakhalzen die 's nachts flink van zich laten horen, een katachtige "pole-cat" zo groot als een hond, slangen zoals de cobra, de grappige mangoeste, vleermuisen, de monitor-lizard (een grote hagedis), kameleons en schorpioenen.

De Conventie wordt meestal door ongeveer 1200 leden bezocht. De Indiase leden hebben er vaak een zeer lange treinreis voor over, maar ook de Europeanen en Amerikanen moeten er wat voor over hebben, de reis is lang en vermoeiend en door het tijdsverschil kost het een paar dagen om het dag- en nachtritme weer in balans te krijgen.

Het thema van de Conventie was "A new Direction of Thought". De lezingen worden in het Engels gegeven en een redelijke beheersing van het Engels maakt het bijwonen van de Conventie een stuk interessanter, maar ook Zuid-Europeanen die weinig Engels spreken komen naar Adyar en hebben het naar hun zin.

India en zo ook het Theosofisch Hoofdkwartier, kan niet met westerse ogen bekeken worden.

Leadbeater Chambers, waar de westerse leden verblijven is schoon en goed georganiseerd maar simpel; de bedden zijn hard, de verlichting komt van TL's en de badkamer is niet luxe, het eten is echter fantastisch.

Buiten de compound is het echte India; het straatbeeld is exotisch, vrouwen in kleurrijke sari's en een chaotisch verkeer waarbij veel gebruik gemaakt wordt van de claxon, wie op de fiets het terrein verlaat moet een goede reisverzekering hebben afgesloten.

Wat doen al die buitenlanders tijdens de Conventie? Wandelen, lezen, uitjes organiseren en gezellig samen aan tafel zitten.

Wie geïnteresseerd is om eind dit jaar de 129ste Conventie bij te wonen wordt aangeraden bijtijds een ticket te reserveren en

een introductiebrief bij het hoofdbestuur op te vragen.

Govert van der Wal

Impressie van de dia-muziekpresentatie 'Die Zauberflöte', door Paula Schreurs, middagprogramma 15 november 2003 na de ALV in Naarden

De vrolijke, boeiende klanken van Mozarts bekende opera omlijstten de dia's, waarmee Paula Schreurs ons liet genieten van 'De Toverfluit' van Mozart. De interpretatie van Paula bekijkt de opera niet alleen vanuit de theosofie, maar ook vanuit de astrologie en de wereld van de symbolen. Het mysteriesprookje van twee jongelingen, die na allerlei beproevingen hun ideale echtgenote vinden is van alle tijden.

Zoals alle sprookjes kan het verhaal op vele niveaus verstaan worden: het kan als een eenvoudige avontuurlijke vertelling worden opgevat, maar ook een diepzinnige vergelijking vol levenswijsheden zijn. Bezien op het niveau van de oude wijsheid is het een metafoor voor de reis, die elk mens moet ondernemen om zichzelf te worden, dat wil zeggen zijn bewustzijn te doen ontwaken. Papageno en Tamino maken die reis elk op hun niveau, respectievelijk het wereldlijke en het geestelijke niveau. Voor moeilijkheden onderweg ontvangt Tamino een toverfluit, waarmee hij zijn chakra's kan belevendigen en Papageno ontvangt klokjes, waar hij klanken aan kan ontlokken die hem als het nodig is kunnen helpen zich

V e r e n i g i n g s n i e u w s

te verheffen tot een hoger niveau.

Wanneer hoofd, hart en hand in de loop van ons leven op elkaar afgestemd raken en ons bewustzijn ontwaakt, kunnen we in wijsheid handelen. Om dat te kunnen bereiken moeten we allemaal een aantal beproevingen doorstaan.

Door middel van een tekening van de zespuntige ster in 3-dimensionale vorm (twee tetraeders, d.w.z. regelmatige viervlakken, die in elkaar geschoven zijn) maakte Paula Schreurs schematisch duidelijk hoe het proces van stoffelijke dominantie naar geestelijke verruiming verloopt.

In de loop van het verhaal van de 'De Toverfluit' lukt het de beide jongelingen met de hulp van drie, eerst vrouwelijke, later mannelijke helpers, elk hun bruid te vinden. De Koningin van de Nacht speelt als symbool voor de oerkracht, die in principe neutraal is, een stimulerende, maar soms ook wat dubieuze rol. Wanneer de Koningin van de Nacht samenspannt met ons eigen ik (ook genoemd Monostatos of Saturnus) dat ons steeds weer naar het stoffelijke trekt, lijkt haar kracht niet te overwinnen. Maar het is de Waarheid in de persoon van Sa-

raastro of de Zon, die uiteindelijk het Licht, de stabiliteit, of het dynamisch evenwicht en de harmonie brengt. Het is de waarheid in samenwerking met de wilskracht, de geestkant in de a-morele natuurkracht, die als reflex reageert op de stoffelijke, duistere kant van de oerkracht en uiteindelijk duidelijkheid schept. Het gebed van Sarastro luidt dan ook: 'O Isis (stof) en Osiris (geest), schenk de beiden wijsheid van geest'. De reis verloopt in zeven stappen, zoals ook weergegeven in de muziek, die het thema van Tamino laat klinken in de zeven stappen op de toonladder. De afstand van zeven tonen, die de grootste spanning binnen het octaaf vormen, net voordat de eerste toon weer in zichzelf overgaat (maar dan een octaaf hoger), weerspiegelt de stappen van de reis en de spanningen die met het leven gepaard gaan.

Door in het heetst van de strijd op zijn fluit te spelen komen alle spanningen bij Tamino tot rust. Iedereen herkent zijn plek en weet wat hem te doen staat. De hoogste beproeving: te moeten zwijgen wanneer je wel de kennis hebt, wordt door Tamino doorstaan, waarna voor hem en Pamina de vereniging in zicht komt. Samen doorstaan ze de vuurproef. Het lukt ze de

poortwachters, zwarte figuren met helmen waarop een vuur brandt, te passeren. Door de hogere kant, de geestelijke kant van de Liefde, te beleven leren we dat de Liefde de fysieke relatie kan overleven. Als we dat geleerd hebben kunnen we de wereld aan, welke ook de beproevingen zijn die ons te wachten staan.

Papageno, die zijn zwijgen te vroeg heeft verbroken, is ten einde raad en wil zich ophangen, maar de helpers adviseren hem zijn klokkenspel te gebruiken om zich te verheffen (wat ook letterlijk in de muziek met een octaaf hoger gebeurt). Als Papageno zich dan omdraait staat daar Papagena, zijn vrouw. Samen worden ze uitgenodigd de zeven stappen van verheffing binnen hun relatie toe te passen.

Monostatos, het ik of de persoonlijkheid, biedt nog weerstand, zal altijd weerstand blijven bieden, maar iedere keer als we ons de Waarheid bewust zijn breekt de Zon door en kan de Liefde, de geestelijke kant van de oerkracht overwinnen. Zo kunnen we blijven groeien.

Met de hoopvolle woorden: 'De wereld heeft Zin', werd de middag besloten.

Corretje Eijgenstein

Vrijheid van denken

De Theosophical Society heeft zich wijd en zijd over de wereld verspreid en leden van alle religies zijn en worden er lid van zonder dat ze de specifieke dogma's, leringen en geloofsovertuigingen van hun eigen geloof opgeven. Daarom is het wenselijk het feit te benadrukken dat er geen enkele lering, geen enkele mening is, door wie ook onderwezen of gekoesterd, die in enig opzicht voor enig lid van de Vereniging bindend is, dat er geen lering, mening is die niet vrijelijk door enig lid mag worden aangenomen of verworpen. Instemming met haar drie doeleinden is de enige voorwaarde voor lidmaatschap.

Geen leraar of schrijver, van H.P. Blavatsky tot nu toe, heeft enige autoriteit om zijn leringen of opvattingen op te leggen aan leden. Elk lid heeft evenveel recht om zich te verbinden aan elke school van denken welke hij/zij wenst te kiezen, maar hij/zij heeft geen recht om die keuze aan een ander op te dringen.

Noch een kandidaat voor enig werk, noch enige stemgerechtigde kan onverkiesbaar gemaakt worden of het stemrecht verliezen wegens enige opvatting die hij/zij heeft of wegens het lid zijn van een school van denken waartoe hij/zij zou behoren. Meningeën of opvattingen geven geen recht op voorrechten en kunnen evenmin aanleiding zijn om strafmaatregelen te nemen.

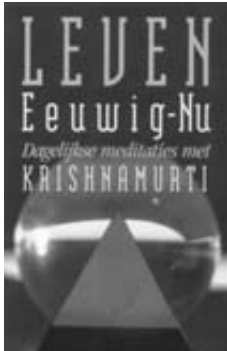
De leden van de 'General Council' vragen elk lid van de Theosophical Society ernstig om deze fundamentele principes van de Theosophical Society te verdedigen, te handhaven en er naar te handelen, en ook onbevreesd zijn eigen recht te doen gelden op vrijheid van denken en van meningsuiting, binnen de grenzen van hoffelijkheid en rekening houdend met anderen.

Uitgeverij der Theosofische Vereniging in Nederland

Tolstraat 154, 1074 VM Amsterdam
Tel. (020) 676 56 72, fax (020) 675 76 57

e-mail: books@theosofie.nl, website: <http://www.theosofie.nl>

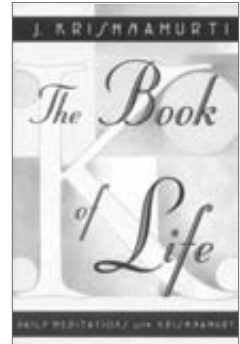
J. Krishnamurti: The Book of Life - Daily Meditations*

388 pages, paperback
ISBN: 0 06 064879 1 € 25,00

Nederlandse vertaling:

Leven Eeuwig-Nu - Dagelijkse meditaties*

Paperback
ISBN: 90 6271 871 X € 17,95

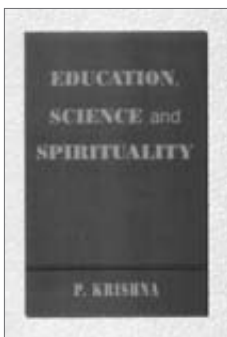
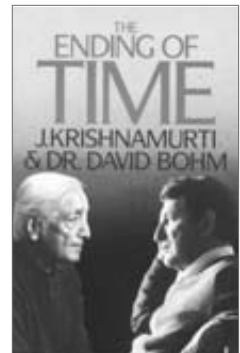
Krishnamurti / Bohm: The Ending of Time*

260 pages, paperback
ISBN: 0-06-064796-5 € 25,00

Nederlandse vertaling:

Het einde van de tijd*

230 blz., paperback
ISBN: 90 6271 723 3 € 13,50

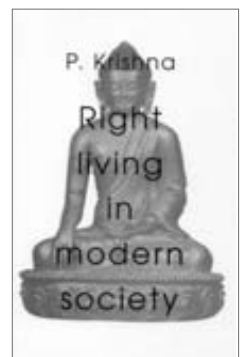

P. Krishna: Right Living in Modern Society

128 pages, paperback
ISBN: 90 6175 071 7 € 8,35

Education, Science and Spirituality

144 pages, paperback
ISBN: 81 7059 384 0 € 3,18

(* deze titels leveren wij alleen rechtstreeks aan particulieren)

Deze uitgaven zijn verkrijgbaar via de erkende boekhandel of rechtstreeks bij onze uitgeverij, tenzij anders vermeld. Wij zijn maandag tot en met vrijdag van 10.30 tot 17.00 uur geopend. Prijswijzigingen voorbehouden. Fondslijst op aanvraag.